

“Fait accompli”, de controversiële controle van de Congolese financiën (1885-1914)

Geert Leloup

Citer ce document / Cite this document :

Leloup Geert. “Fait accompli”, de controversiële controle van de Congolese financiën (1885-1914). In: Revue belge de philologie et d'histoire, tome 93, fasc. 2, 2015. Histoire médiévale moderne et contemporaine - Middeleeuwse moderne en hedendaagse geschiedenis. pp. 487-531;

doi : <https://doi.org/10.3406/rbph.2015.8842>

https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_2015_num_93_2_8842

Fichier pdf généré le 18/04/2018

Résumé

“ Fait accompli”, le contrôle controversé des finances congolaises (1885-1914).

L'histoire des finances congolaises d'avant 1914 est caractérisée par un manque de contrôle démocratique efficace. Léopold II avait comme roi de «son » Congo non seulement la main complètement libre, mais il a réussi également à masquer les pertes et les gains aux yeux des autorités belges, qui avaient investi des sommes importantes dans son projet. Mais même après la reprise du Congo par la Belgique en 1908, le système de contrôle continuait à montrer des lacunes fondamentales. Bien que la Charte coloniale eût chargé la Cour des Comptes à Bruxelles de vérifier les finances coloniales au nom du Parlement belge, ses pouvoirs étaient en réalité fort restreints et le collège se heurtait à de nombreux obstacles pratiques et des manœuvres dilatoires de l'administration coloniale. Il se trouvait sous une forte pression pour ne pas critiquer des transactions discutables. De surcroît, le collège lui-même était politisé et influençable. L'exemple le plus frappant concerne les fonds de compensation qui étaient accordés à Léopold II après la reprise du Congo par la Belgique pour lui permettre de finaliser ses ambitieux travaux d'infrastructure. Le contrôle n'a guère fait de différence et – notamment en raison de la Première Guerre mondiale – le Parlement a approuvé seulement des décennies après et sans commentaires les comptes congolais.

Abstract

“ Fait accompli”. The Controversial Control of Congolese Finances (1885-1914).

The history of the Congolese finances before 1914 is dominated by a lack of effective democratic control. Leopold II as king of “ his” Congo, not only had a completely free hand but he also succeeded in masking both its losses and gains from the Belgian authorities that invested large sums in his project. But even after the annexation of Congo by Belgium in 1908, the audit system continued to show many fundamental shortcomings. Although the Court of Audit in Brussels was mandated by virtue of the Colonial Charter to monitor the colonial finances on behalf of the Belgian Parliament, its powers were severely curtailed and in practice the Court faced many practical obstacles, delaying tactics of the colonial administration and great pressure not to criticize questionable transactions. The counselors were politicized and influenced as well. The most striking example are the funds that were granted to Leopold II after the Belgian annexation of Congo to complete his ambitious infrastructure projects. The result was that controls barely made a difference and that – partly because of the First World War – the Congolese accounts were voted by parliament only decades later, without further comment.

De geschiedenis van de Congolese financiën vóór 1914 wordt gedomineerd door een gebrek aan een efficiënte democratische controle. Leopold II had als vorst van “ zijn” Congo niet alleen volledig de vrije hand, maar slaagde er bovendien in om zowel zijn verliezen als winsten te maskeren voor de Belgische instanties die grote sommen in zijn project pompten. Maar ook na de overname van Congo door België in 1908 bleef het controlesysteem heel wat fundamentele lacunes vertonen. Hoewel het Koloniaal Charter het Rekenhof in Brussel opdroeg om voortaan namens het Belgische parlement de koloniale financiën te controleren, waren de bevoegdheden sterk ingeperkt en stootte het college in praktijk op heel wat praktische hinderpalen, op vertragingmanoeuvres vanwege de koloniale administratie en op grote druk om twijfelachtige transacties niet te bekritisieren. Het college zelf was bovendien gepolitiseerd en beïnvloedbaar. Het meest markante voorbeeld zijn de fondsen die Leopold II na de Belgische overname van Congo ter compensatie toegewezen kreeg om zijn ambitieuze infrastructuurwerken te voltooien. Het gevolg was dat de controle amper een verschil maakte en dat – mee als gevolg van de Eerste Wereldoorlog – de Congolese rekeningen pas decennia later zonder commentaar door het parlement gesluit werden.

“Fait accompli”, de controversiële controle van de Congoese financiën (1885-1914)

Geert LELOUP

Algemeen Rijksarchief, Brussel

Leopold II en Congo blijven fascineren. Hoe deze Belgische constitutionele monarch in 1885 tegelijkertijd absoluut despoot van een Afrikaans rijk werd, is bekend⁽¹⁾. De vorst kwam echter al gauw tot de ontdekking dat zijn persoonlijk fortuin en dure leningen op de argwanende internationale kapitaalmarkten niet volstonden om in het reusachtige gebied een staatsapparaat uit de grond te stampen. Hij moest dus alternatieve financiering zoeken. Logischerwijze richtte hij zich eerst tot de Belgische staat, die – zoals we nog zullen zien – meermaals op kritische momenten zou bijspringen. Een ander verstrekkend gevolg was dat Leopold II draconische maatregelen nam om Congo zelf maximaal te laten renderen, een beslissing waarvoor de plaatselijke bevolking een hoge prijs zou betalen. Hij had het geluk dat het gebied grote natuurlijke rijkdommen bezat zoals ivoor en wild rubber én dat de vraag naar dit laatste product explodeerde als gevolg van het groeiend gebruik van luchtbanden. Vanaf 1895 keerde het financiële tij en leverde Congo grote winsten op. Naast deze grillige evolutie was er echter ook één constante: de waas van geheimzinnigheid waarin de boekhouding al die tijd gehuld was. Tekenend is dat een vermaard historicus als Jean Stengers van mening was dat exacte cijfers niet te achterhalen waren, met onbetrouwbare begrotingen en op bevel van Leopold II vernietigde rekeningen⁽²⁾. Deze geheimzinnigheid was op nog twee andere punten aanwezig: enerzijds in de organisatie van de boekhouding en de interne financiële controle, anderzijds in de wijze waarop cruciale informatie afgeschermd werd van de Belgische overheidsinstanties die toch grote sommen in Congo pompten.

Paradoxaal genoeg vormde deze nieuwverworven rijkdom meteen ook het begin van het einde van Leopolds Congo-project. Steeds vaker sijpelden berichten over de vele gruwelen door naar de buitenwereld. Roger Casement en Edmund Morel lanceerden met hun *Congo Reform Association* een internationale campagne tegen Leopolds bewind in Afrika en om de gemoederen te bedaren richtte de vorst in 1904 een onderzoekscommissie op die de aantijgingen moest onderzoeken⁽³⁾. Het in 1905 verschenen rapport van de

(1) Guy VANTHEMSCHE, *Congo. De impact van de kolonie op België*, Tielt, Lannoo, 2007, p. 26-32.

(2) Jean STENGERS, “Notice sur l’histoire des finances congolaises: le “trésor” ou “fonds spécial” du Roi-Souverain”, in *Bulletin de l’Institut royal colonial belge*, dl. 25, 1954, 1, p. 153. In realiteit zijn wel degelijk een aantal rekeningen bewaard gebleven, al zijn deze – zoals we nog zullen zien – onbetrouwbaar.

(3) Jean STENGERS, “Le rôle de la commission d’enquête de 1904-1905 au Congo”, in *Annuaire de l’Institut de Philologie et d’Histoire orientales et slaves*, dl. 10, 1950

commissie bevestigde echter tegen de verwachtingen in de vele aanklachten en vormde de basis voor de overname van Congo door België in 1908. De nieuwe Belgische kolonie erfde een administratief, juridisch en financieel-budgettair kader van de Onafhankelijke Congostaat, dat ook na 1908 deels intact bleef. Daartegenover staat dat het – reeds in 1830 opgerichte en aan het parlement verbonden – Rekenhof op dat moment verantwoordelijk werd voor de controle van de Congolese financiën, maar dan wel met een wettelijk kader en procedures die grondig afweken van het Belgische model. Hoe valt dit te verklaren?

Het loont dus de moeite om dit alles nader te onderzoeken en daarbij voort te bouwen op het eerdere, baanbrekende werk van Jean Stengers. Twee redenen verklaren waarom dit nog niet eerder gebeurd is. Het betreft een vrij technische en complexe materie, wat heel wat historici ontmoedigd zal hebben om zich in de materie vast te bijten. Bovendien is het bronmateriaal slechts deels en bijzonder gefragmenteerd bewaard gebleven, wat onderzoek fel bemoeilijkt. Enkel dankzij voordien nooit geraadpleegde of onontsloten bronnen – zoals het archief van het Ministerie van Financiën en dat van het Rekenhof – kan een beeld geschetst worden van deze ontwikkelingen en nieuw licht geworpen worden op de schimmige Congolese financiën in de periode vóór de Eerste Wereldoorlog.

Het financieel kluwen van de Onafhankelijke Congostaat

Laten we eerst de financiële organisatie van Leopolds project nader bekijken. Na de erkenning van de Onafhankelijke Congostaat werd met het decreet van 30 oktober 1885 een centrale administratie opgericht met drie departementen, elk onder leiding van een algemeen administrateur: één voor Binnenlandse Zaken, één voor Financiën en één voor Buitenlandse Zaken, Justitie en Erediensten⁽⁴⁾. Voordien had het decreet van 20 augustus 1885 de eerste in hoofdstukken en artikels opgedeelde begroting bekrachtigd⁽⁵⁾ en dat van 6 oktober 1885 een comptabiliteitssysteem ingevoerd⁽⁶⁾. Het Brusselse

(*Mélanges Henri Grégoire*), p. 1-26 (heruitgegeven in Jean STENGERS, *Congo. Mythes et réalités*, Brussel, Éditions Racine, 2005, p. 159-179); Pierre-Luc PLASMAN, “De anti-Congolese campagnes, de onderzoekscommissie en de koning”, in Vincent DUJARDIN e.a., eds., *Leopold II. Ongegeneerd genie?*, Tiel, Lannoo, 2009, p. 181-194.

(4) Decreet van 30 oktober 1885 (*Bulletin officiel*, 1885, p. 25). Voor meer informatie, zie Julien VANHOVE, *Histoire du Ministère des Colonies*, Brussel, Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, 1968, p. 9-14.

(5) Kopie van het decreet van 20 augustus 1885. Brussel, FOD Buitenlandse Zaken, Afrika Archief (BE-BUZA AA), Departement Financiën (Onafhankelijke Congostaat), A12, inventarisnummer (inv. nr.) 863. Voor een treffende beschrijving van de wijze waarop de begroting werd opgesteld en de rol die Leopold II speelde, zie Charles LIEBRECHTS, *Congo. Suite à mes souvenirs d'Afrique. Vingt années à l'administration centrale de l'État Indépendant du Congo, 1889-1908*, Brussel, Office de Publicité, 1920, p. 233-234 en 236-239.

(6) Decreet van 6 oktober 1885 (*Bulletin officiel*, 1894, p. 6-9). Voor het reglement van orde van de centrale administratie van het departement Financiën van 30 december 1890, zie Alphonse LYCOPS & Georges TOUCHARD, *Recueil usuel de la législation*, Brussel, Weissenbruch, 1901, dl. 1, p. 509-513.

departement Financiën was onder meer belast met de inning van belastingen, het beheer van de domeinen en het muntwezen. De werkelijke spil was evenwel de door de koning benoemde en onder de algemeen administrateur van Financiën geplaatste thesaurier Henri Pochez⁽⁷⁾, die belast werd met het beheer van alle inkomsten en uitgaven, zowel in Europa als in Afrika. Pochez was in zijn functie van schatkistbeheerder zowel verantwoordelijk voor het beheer van de boekhouding, de Congolese schuld als van de schatkist. Hij oefende ook controle uit, aangezien hij er expliciet over moest waken dat geen enkel artikel van de begroting overschreden werd en geen enkele overdracht tussen begrotingsartikels plaats kon vinden, regels die duidelijk geïnspireerd waren op de Belgische wetgeving op het Rekenhof. Belangrijkste verschil was dat bij een weigering tot betaling de kwestie aan de koning werd voorgelegd, wiens wil ook op dit vlak wet was⁽⁸⁾. Henri Pochez was dus zowel boekhouder, kassier als controleur⁽⁹⁾.

Hoewel de basisindeling van de Brusselse centrale administratie in drie departementen tot 1908 van kracht bleef, zouden er zowel aan de top als binnen de diensten belangrijke verschuivingen plaatsvinden. De algemeen administrateur voor Buitenlandse Zaken, Edmond Van Eetvelde⁽¹⁰⁾, verwierf steeds meer invloed en werd uiteindelijk in september 1894 aangesteld tot staatssecretaris, met onder zich drie secretarissen-generaal: Adolphe de Cuvelier op Binnenlandse Zaken, Hubert Droogmans op Financiën en Charles Liebrechts op Buitenlandse Zaken⁽¹¹⁾. Van Eetvelde gaf de impuls voor een duidelijker afbakening van bevoegdheden en de invoering van een interne financiële controle. De Thesaurie werd in oktober 1894 afgesplitst van het Departement Financiën en verkreeg een grotere autonomie, met de thesaurier-generaal die voortaan op dezelfde hoogte stond als de secretarissen-generaal en rechtstreeks onder Van Eetvelde ressorteerde⁽¹²⁾.

Blijkbaar volstond deze regeling voor Van Eetvelde niet, want met het besluit van 16 april 1896 werd de “Dienst voor controle van ontvangsten en uitgaven” opgericht⁽¹³⁾, die hij onder leiding van Nicolas Arnold plaatste en rechtstreeks aan hem verantwoording liet afleggen. Hij verantwoordde deze beslissing in volgende termen aan de koning: “Ce contrôle vérifie toutes les dépenses effectuées, en dehors de la vérification ordinaire du Département

(7) *Belgische koloniale biografie – Biographie coloniale belge*, Brussel, Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, dl. 4, 1955, kol. 713 (online raadpleegbaar op www.kaowarsom.be).

(8) Deze taakbeschrijving is gebaseerd op het in voetnoot 13 geciteerde latere besluit van 10 oktober 1894, maar de kans is groot dat dit decreet bestaande praktijken bestendigde.

(9) J. VANHOVE, *Histoire du Ministère*, op. cit., p. 13.

(10) *Belgische koloniale biografie – Biographie coloniale belge*, dl. 2, 1951, kol. 323-353; *Nouvelle Biographie nationale*, Brussel, Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts, dl. 7, 2003, p. 364-367.

(11) Decreet van 1 september 1894 (*Bulletin officiel*, 1894, p. 186).

(12) Besluit van de staatssecretaris van 10 oktober 1894 (*Bulletin officiel*, 1894, p. 188).

(13) Besluit van 16 april 1896. De tekst werd noch in het *Bulletin officiel*, noch in de *Recueil* gepubliceerd, maar is wel terug te vinden in: *Recueil administratif du Département des Finances de l'Etat Indépendant du Congo*, Brussel, Vanbuggenhoudt, 1908, p. 8-9.

qui fait la dépense; il s'assure que la dépense a été autorisée au préalable. Ce rouage était devenu nécessaire"⁽¹⁴⁾. De nieuwe dienst oefende voortaan toezicht uit op vrijwel alle uitgaven⁽¹⁵⁾ en inkomsten van de centrale diensten, waardoor de Thesaurie in feite gereduceerd werd tot rijkskassier. Uitgaven werden onderworpen aan een voorafgaand controle-visum, waarbij onderzocht werd of deze zowel naar bedrag als naar aard correspondeerden met de door de staatssecretaris verleende toelatingen. Het controleerde ook de inkomsten, maar fungeerde in die optiek eerder als eenvoudig registratieorgaan aangezien het in overleg met de staatssecretaris bepaalde op welk hoofdstuk van de inkomstenbegroting deze aangerekend moesten worden. Tot slot werden minstens één maal per trimester alle aanrekeningen op de begroting vergeleken en gecontroleerd. Van Eetvelde zelf omschreef deze dienst als een "Cour des Comptes en miniature"⁽¹⁶⁾.

Hoewel sommige bepalingen effectief op de wetgeving op het Rekenhof geïnspireerd waren, werd daarmee wel voorbijgegaan aan het wezenlijk karakter van de instelling. Van onafhankelijke controle en rapportering door een collegiaal georganiseerd orgaan was immers geen sprake. De dienst was vooral een instrument voor de staatssecretaris om het reilen en zeilen van de administratie te controleren, een stelling die wordt gestaafd door diens briefwisseling met Arnold waaruit blijkt dat deze als zijn vertrouweling en (officieuze) persoonlijke secretaris optrad⁽¹⁷⁾. Die laatste verwierf nu ondanks zijn vrij jonge leeftijd van 35 jaar, bescheiden afkomst en gebrek aan ronkende diploma's een belangrijke positie binnen de Congo-administratie. Een opmerkelijke carrière voor iemand die aanvankelijk als eenvoudig klerk door de Civiele Lijst was aangeworven, naar verluidt wegens zijn sierlijk en snel handschrift⁽¹⁸⁾. De daaropvolgende jaren slaagde Arnold er bovendien in het vertrouwen van Leopold II te winnen. Net voordat Van Eetvelde in 1901 zijn ontslag als staatssecretaris verkreeg⁽¹⁹⁾ en de facto door Leopold II zelf werd opgevolgd, werd de controledienst gereorganiseerd en Arnold bevorderd⁽²⁰⁾. De taken en bevoegdheden bleven *grosso modo* dezelfde, maar

(14) Nota van Van Eetvelde voor Leopold II van 17 oktober 1896. BE-BUZA AA, IRCB, A7, inv. nr. 506/76. Veelzeggend is dat hij in diezelfde nota ijverde voor de centralisatie van alle diensten in één enkel gebouw opdat hij beter toezicht zou kunnen uitoefenen.

(15) Enkel vaste uitgaven konden door de staatssecretaris van het visum vrijgesteld worden.

(16) Nicolas ARNOLD, "Les débuts de l'administration du Congo belge", in Louis FRANCK, *Le Congo belge*, Brussel, La Renaissance du Livre, 1928, dl. 2, p. 146.

(17) Brussel, Algemeen Rijksarchief (BE-ARA), Van Eetvelde, inv. nr. T035, 50. Arnold rapporteerde zelfs over de bouw van het bekende, door Victor Horta voor Van Eetvelde ontworpen herenhuis.

(18) *Belgische koloniale biografie – Biographie coloniale belge...*, IV, 1955, kol. 5-7; N. ARNOLD, "Les débuts de l'administration", *op. cit.*, p. 139-148; "M. Nicolas Arnold", in *La Tribune horticole*, 27 februari 1926, nr. 484; "Nicolas Arnold", in *La Belgique militaire*, dl. 70, 1940, 11, 17 maart 1940, p. 271-273. Voor zijn personeelsdossier, zie Brussel, FOD Buitenlandse Zaken – Diplomatiek Archief (BE-BUZA DA), ref. Minaf 28.

(19) Decreet van 18 februari 1901 (*Bulletin officiel*, 1901, p. 1-2).

(20) Decreet van 14 februari 1901 (*Bulletin officiel*, 1901, p. 2-3). Een eerder besluit van de staatssecretaris van 1 februari 1901 vertrouwde de leiding van het Departement Financiën toe aan Arnold indien Secretaris-generaal Droogmans afwezig of verhinderd was. BE-BUZA AA, archief Derde Directie Financiën, A19, inv. nr. 1961.

bij geschillen werd de kwestie voortaan via de Thesaurie rechtstreeks aan de koning voorgelegd. Dat zowel Arnold als Pochez ook de daaropvolgende jaren het volle vertrouwen van de vorst genoten, blijkt onder meer uit hun benoeming tot lid van de Raad van het Nationaal Domein in 1906⁽²¹⁾.

Wars van alle wijzigingen was er dus één constante: alle interne controlesystemen waren erop gericht om strategische financiële informatie te beperken tot een kleine kring getrouwen. Zo waarschuwde Secretaris-Generaal voor Financiën Droogmans de koning rond de eeuwwisseling expliciet voor de benoeming van buitenstaanders bij de Thesaurie: “Des étrangers pourraient se mêler de choses qui ne regardent que nous seuls”⁽²²⁾.

Terwijl de – overduidelijk weinig objectieve – interne controle stapsgewijs werd uitgebouwd, was er nooit echt sprake van een externe Belgische controle, noch door de regering, noch door het parlement, laat staan door het Rekenhof. Dat is frappant, want de Belgische staat pompte verschillende malen grote sommen in de Onafhankelijke Congostaat en redde deze daarmee van de financiële ondergang. Leopold II had het Belgische parlement nochtans in 1885 verzekerd dat het zijn bedoeling was dat Congo het land niets zou kosten en daarentegen zou bijdragen tot de verdere ontwikkeling van de welvaart⁽²³⁾. De stellige verzekering dat België geen enkele verantwoordelijkheid droeg en niet voor de kosten zou opdraaien, trok het weinig enthousiaste parlement over de streep, ondanks de waarschuwing van de enige dissonante spreker, het liberaal Kamerlid Xavier Neujean: “N’existe-t-il pas une force des choses supérieure à toutes les promesses?”⁽²⁴⁾. Zijn uitspraak bleek al gauw profetisch. De ontsluiting en ontginning van het immense gebied waren in dit pioniersstadium zwaar verlieslatend. Hoge uitgaven voor de inzet van ambtenaren en militairen, de vestiging van stations en de aanleg van transportinfrastructuur werden amper gecompenseerd door lage inkomsten aangezien de vorst op de Conferentie van Berlijn er mee had ingestemd dat het gebied een vrijhandelszone zou vormen waardoor lucratieve invoerheffingen wegvielen. Verdubbelden de uitgaven tussen 1886 en 1890 van twee tot vier miljoen Belgische frank, dan bedroegen de inkomsten amper 200.000 frank in 1887⁽²⁵⁾ en een half miljoen in 1890⁽²⁶⁾. Zelfs het fabelachtige persoonlijke fortuin van de koning – dat rond 1880 op ca. 50 mil-

(21) Dit Nationaal Domein – net als het Kroondomein – en de latere stichting opgericht om een deel van het Congolees grondgebied als koninklijk privébezit te claimen – bezat een afzonderlijke boekhouding en eigen interne controlemechanismen. Decreet van 3 juni 1906 inzake de oprichting van het Nationaal Domein (*Bulletin officiel*, 1906, p. 275), decreet van 8 augustus 1906 inzake de benoeming van de leden van de Raad (*Bulletin officiel*, 1906, p. 317) en decreet van 25 januari 1907 inzake het reglement van orde (niet gepubliceerd in het *Bulletin officiel*, wel terug te vinden in: BE-BUZA AA, Fonds “Divers” / Domaine National, A25/21, inv. nr. 710/A).

(22) Ingekomen brief van Nicolas Arnold van 8 december [1900]. BE-ARA, Van Eetvelde, T035, inv. nr. 50.

(23) *Parlementaire Stukken (Parl. St.)* Kamer, 1884-1885, 117. De regering nam deze verklaring over. *Parl. St. Kamer*, 1884-1885, 122.

(24) *Parlementaire Handelingen (Parl. Hand.)* Kamer, 1884-1885, 28 april 1885.

(25) J. STENGERS, *Belgique et Congo: l’élaboration de la Charte coloniale*, Brussel, La Renaissance du Livre, 1963, p. 32.

(26) *Parl. St. Kamer, Bijzondere Zitting (BZ) 1890*, 18.

joen frank geschat werd en waarvan 20 miljoen in een afzonderlijk Afrikaans fonds⁽²⁷⁾ ondergebracht was – kon een dergelijke aderlating niet aan.

De koning werd dus gedwongen om alsnog beroep te doen op België. Een eerste steunmaatregel was dat hij in 1887 met instemming van het parlement een Congolese lotenlening van maximaal 150 miljoen Belgische frank kon laten uitgeven⁽²⁸⁾. Twee jaar later investeerde de Belgische staat 10 miljoen Belgische frank in de Belgische Compagnie du Chemin de Fer du Congo voor de aanleg van de strategische, maar risicovolle spoorlijn tussen Matadi en Leopoldstad⁽²⁹⁾. Telkens opnieuw werd geschermd met het argument dat Congo de Belgische staat nog geen cent gekost had⁽³⁰⁾. De financiële problemen bleven echter aanslepen, onder meer omdat de lotenlening geen succes was en de aanleg van de spoorweg meerdere jaren in beslag nam en dus pas op lange termijn zou renderen. Vermoedelijk hield de koning ook rekening met de militaire uitgaven voor de geplande strijd tegen de slavernij – of eerder de uitschakeling van de Arabische invloed en de overname van de lucratieve ivoorhandel – in het oosten van Congo⁽³¹⁾ en zijn doel verbinding te maken met de Nijl⁽³²⁾.

Leopold II aarzelde niet en deed met hulp van Eerste Minister Auguste Beernaert een magistrale zet. Een op 3 juli 1890 afgesloten overeenkomst stipuleerde dat België renteloos het indrukwekkende⁽³³⁾ bedrag van 25 miljoen Belgische frank aan de Onafhankelijke Congostaat uitleende, waarvan 5 miljoen onmiddellijk werd overgemaakt en de overige 20 miljoen tien jaar lang in jaarlijkse schijven van 2 miljoen. Na afloop kon België beslissen of

(27) Jean STENGERS, *Combien le Congo a-t-il coûté à la Belgique?*, Brussel, Koninklijke Academie voor Koloniale Wetenschappen, 1957, p. 353-354; J. STENGERS, "Notice sur l'histoire des finances congolaises", *op. cit.*, p. 156-176; Jean STENGERS, "Léopold II et le patrimoine dynastique", in *Bulletin de l'Académie royale de Belgique*, dl. 58, 1972, 2-4, p. 63-134; Ginette KURGAN-VAN HENTENRYK, "Het persoonlijk vermogen van Leopold II", in Jean STENGERS & Gustaaf JANSSENS, eds., *Nieuw licht op Leopold I en Leopold II. Het archief Goffinet*, Brussel, 1997, p. 171-185; Guy VANTHEMSCHE, "Kongo en het privé-fortuin van Leopold II", *ibid.*, p. 187-199.

(28) Reeds in 1886 waren achter de schermen de eerste contacten met het Ministerie van Financiën gelegd. Voor de eerste ontwerpversies, zie BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 587. Voor de bespreking door de Kamer, zie *Parl. St. Kamer*, 1886-1887, 95 en 124; *Parl. Hand. Kamer*, 1886-1887, 4 april 1887. Voor de finale tekst, zie wet van 29 april 1887 (*Belgisch Staatsblad (BS)*, 4 mei 1887).

(29) Voor de desbetreffende dossiers van het Ministerie van Financiën (vnl. vanaf 1894), zie BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 595-599. Voor de bespreking door de Kamer, zie *Parl. St. Kamer*, 1888-1889, 219 en 238; *Parl. Hand. Kamer*, 1888-1889, 18 en 23 juli 1889. Voor de finale tekst, zie wet van 29 juli 1889 (*BS*, 29-30 juli 1889).

(30) Een argument dat door Leopold II werd aangereikt. De Minister van Buitenlandse Zaken maakte in december 1886 op vraag van de koning aan zijn collega van Financiën een overzicht over van de uitgaven van andere landen. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 587.

(31) Philippe MARÉCHAL, *De 'Arabische' campagne in het Maniema-gebied (1892-1894)*, Tervuren, Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA), 1992, 426 p.

(32) Rik COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek, 1830-2000*, Leuven, Van Halewyck, 2001, p. 151-152.

(33) De totale fiscale ontvangsten van de Belgische staat bedroegen dat jaar 125 miljoen frank. G. VANTHEMSCHE, *Congo. De impact van de kolonie op België*, *op. cit.*, p. 47.

het Congo al dan niet zou annexeren. Werd de overname afgewezen, dan moest het geld nog eens tien jaar later afgelost worden, ditmaal mét rente. De Belgische staat verkreeg bovendien het recht om informatie op te vragen over de economische, commerciële en financiële toestand én inspraak in de uitgifte van nieuwe leningen. De Kamer stemde ondanks enkele kritische geluiden in met deze transactie, die het land nergens toe engageerde en uitzicht bood op de verwerving van een mogelijk winstgevende kolonie⁽³⁴⁾. Terecht werd er op gespeculeerd dat ook toen tien jaar een eeuwigheid in de politiek was. Enkele jaren later werd tijdens de aanpassing van de grondwet – die vooral om het stemrecht draaide – het eerste artikel alvast uitgebreid met de bepaling dat het bestuur van te verwerven koloniën, overzeese gebieden of protectoraten bij wet geregeld moest worden⁽³⁵⁾.

De regering verwierf dus in 1890 inzage in en een zekere controle op de Congolese financiën. Vanaf 1891 maakte de Congolese administratie een waslijst aan gegevens over aan de Belgische Minister van Financiën in de vorm van begrotingen, rekeningen en handelsstatistieken⁽³⁶⁾. Deze werden vervolgens in bijlage bij de begroting voor buitengewone ontvangsten en uitgaven gepubliceerd. Een zwak punt in de hele regeling was dat hieruit onmogelijk kon afgeleid worden waaraan het Belgische geld precies werd besteed⁽³⁷⁾.

Leopold II zou niettemin al gauw ondervinden dat regeringsleider en Minister van Financiën Auguste Beernaert⁽³⁸⁾ en Secretaris-Generaal van Financiën Hubert Van Neuss⁽³⁹⁾ – nota bene vroegere bondgenoten in de Congo-kwestie – niet aarzelden zijn plannen te dwarsbomen. Zo uitte Beernaert in 1892 zware kritiek op de vorstelijke subsidie. Die lag volgens de rekening voor 1890 meer dan 750.000 Belgische frank hoger dan oor-

(34) *Parl. St. Kamer*, BZ 1890, 4 en 18; *Parl. Hand. Kamer*, BZ 1890, 25 juli 1890; Wet van 4 augustus 1890 (*BS*, 7 augustus 1890).

(35) Wijziging van de grondwet van 7 september 1893 (*BS*, 9 september 1893).

(36) Voor de desbetreffende stukken uit de periode 1890-1895, zie BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 351/67-179. Deze uit de periode 1895-1900 werden aanvankelijk bewaard in hetzelfde bestand, inv. nr. 352/67-200, maar in 1907 door het Ministerie van Financiën aan dat van Buitenlandse Zaken overgemaakt. Deze konden niet meer in het diplomatiek archief opgespoord worden, waardoor we ons moeten behelpen met de gedetailleerde inventaris die in het dossier 67-200 werd aangetroffen en met de kopieën van sommige stukken in: BE-BUZA DA, reeks *Correspondance et documents Afrique. État Indépendant du Congo (projet de reprise)*, ongepubliceerde toegang, inv. nrs. 10, 12-13. Deze laatste vormden de belangrijkste bron voor J. STENGERS, “La première tentative de reprise”, *op. cit.*

(37) “... un article spécial de dépenses indique le payement, au moyen de cette recette, de 2.600.000 fr. d’arriérés. Les dépenses faites sur les 2.400.000 fr. restants se confondent fatalement avec toutes les autres dépenses...”. Nota van Secretaris-generaal Hubert Van Neuss van het Ministerie van Financiën van 27 mei 1891. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 351/67-179.

(38) *Belgische koloniale biografie – Biographie Coloniale belge*, dl. 1, 1948, kol. 98-112. Zie ook Edmond CARTON DE WIART, *Auguste Beernaert, sa vie et son œuvre*, Gent, Vanderpoorten, 1913 en Henry CARTON DE WIART, *Beernaert et son temps*, Brussel, La Renaissance du Livre, 1945.

(39) *Belgische koloniale biografie – Biographie coloniale belge*, dl. 3, 1952, kol. 653-656.

spronkelijk in de begroting was aangegeven en zorgde voor een gelijkaardig surplus in de rekening, een surplus dat vervolgens gebruikt werd om uitgaven in 1891 te financieren. Cruciaal was evenwel dat dit bedrag in de voorgelegde rekening eensklaps omschreven werd als een aan de vorst terug te betalen voorschot. Beernaert was formeel: “Le relevé... me paraît... en opposition avec les documents déjà communiqués à la Législature... J’ajouterai que si des avances faites par le Roi Souverain à l’État de Congo n’étaient pas remboursés dans un très bref délai, ces avances constituent pour l’État un véritable emprunt, or... l’État du Congo ne peut contracter aucun nouvel emprunt sans l’assentiment du Gouv^t belge”⁽⁴⁰⁾. De uitleg van Algemeen administrateur Camille Janssens dat de terugbetaling van het bedrag enkel tijdelijk opgeschort was en dat er geen sprake was van een lening aangezien geen intrest werd geëist⁽⁴¹⁾, kon Beernaert niet overtuigen. Hij liet eenvoudigweg weten dat alle door de vorst betaalde of nog te betalen sommen definitief ten voordele van Congo vervielen en dat hij bij de voorlegging van de gegevens aan het parlement de verwijzing naar voorschotten zou laten schrappen⁽⁴²⁾. Leopolds privé-fortuin kreeg dus een onverwachte zware klap. Bovendien moest de begroting voor 1892 op basis van door Van Neuss geformuleerde opmerkingen aangepast en verder uitgewerkt worden⁽⁴³⁾. Het had er dus alle schijn van dat België effectief controle kon uitoefenen en zo nodig de vorst in het gareel kon dwingen.

Leopold II gaf zich echter niet zomaar gewonnen. Hij bleef tot 1894 grote sommen van zijn persoonlijk fortuin in Congo pompen, maar zorgde er nu wel voor dat dit niet in de begrotingen of rekeningen zichtbaar was. Door grote delen van het Congolees grondgebied aan de koning te verkopen en de opbrengst in te boeken op de post “Vente de terres domaniales”, werden zijn extra bijdragen handig weggemoffeld⁽⁴⁴⁾. De begrotingen vertoonden zo een keurig evenwicht en de aan de regering voorgelegde rekening voor 1892⁽⁴⁵⁾ zelfs een licht overschot. Beernaert diende echter in het voorjaar van 1894 als gevolg van strubbelingen over het kiesrecht zijn ontslag in en droeg de fakkel over aan zijn opvolgers, premier Jules de Burlet en Minister van Financiën Paul de Smet de Naeyer.

(40) Minuut van een uitgaande brief aan de Algemeen administrateur voor Financiën Camille Janssen van 2 april 1892. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 351/67-179.

(41) Ingekomen brief van de Algemeen administrateur voor Financiën Camille Janssen van 5 april 1892. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 351/67-179.

(42) Minuut van een uitgaande brief aan Algemeen administrateur voor Financiën Camille Janssen van 12 april 1892. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 351/67-179.

(43) Nota van Secretaris-generaal Hubert Van Neuss van het Ministerie van Financiën, mei 1892 en verwijzingen in de inventaris van het dossier. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 351/67-179.

(44) Brief van Gouverneur-Generaal Wahis aan Leopold II van 14 november 1892. Brussel, Archief van het Koninklijk Paleis (BE-AKP), Archief Goffinet. De tekst van deze brief werd gepubliceerd in: G. VANTHEMSCHE, “Kongo en het privé-fortuin van Leopold II”, *op. cit.*, p. 198.

(45) Minuut van een uitgaande brief aan Staatssecretaris voor Financiën Camille Janssen van 30 april 1894. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 351/67-179.

De koning kon deze zwendel vermoedelijk niet veel langer volhouden en broedde op een oplossing. Met het vertrek van Beernaert waagde hij zijn kans. Een eerste alarmbel was dat de begroting voor 1894 plots een structureel miljoenen tekort vertoonde en dat Van Eetvelde namens de koning het verzoek indiende om leningen uit te kunnen geven⁽⁴⁶⁾. Het kabinet schoof de zaak echter voor zich uit, uit vrees voor de politieke repercussies⁽⁴⁷⁾. Eind 1894 “biechtte” Leopold II plots op dat hij in 1892 met de Antwerpse Bankier Alexandre de Browne de Tiège⁽⁴⁸⁾ en zonder medeweten van de regering een lening – of eigenlijk een kredietlijn – van 4,5 miljoen had afgesloten, met een woekerrente van 6% en 16 miljoen hectare van het Congolees grondgebied als onderpand. Niet alleen naderde de deadline voor de terugbetaling van de lening, de begroting vertoonde daarenboven een structureel tekort van 1,5 miljoen. Wat de regering niet wist, was dat het relaas van deze lening een leugen was en dat het geld in feite afkomstig was van de vorst zelf⁽⁴⁹⁾. De “affaire de Browne de Tiège” bood hem een fictieve stok achter de deur waarmee hij regering en parlement tot spoed kon aanzetten. Het werkte, want ook tijdens een koortsachtige, door het Ministerie van Financiën uitgevoerde controle van de Congolese financiën kwam de waarheid niet aan het licht⁽⁵⁰⁾.

De regering weigerde de Onafhankelijke Congostaat ondanks verregaande concessies⁽⁵¹⁾ machtiging te verlenen voor nieuwe, ongunstige leningen waarvoor België na de overname zou moeten opdraaien en veegde hem – voor zover dat mogelijk was – de mantel uit over de verdraaiing van de financiële toestand⁽⁵²⁾. Eén dergelijke concessie was de instelling van een koloniale rekenkamer, die de rekeningen zou controleren, een voorstel dat door de regering werd afgewimpeld: “... pour pouvoir empêcher les dépenses de croître, il ne suffit pas de contrôler les comptes; il faudrait exercer une contrôle sur les causes des dépenses; c’est-à-dire intervenir dans l’administration et

(46) Kopie van een brief van Staatssecretaris Van Eetvelde aan Minister van Financiën de Smet de Naeyer van 7 mei 1894. BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 10/1.

(47) Nota van 11 mei 1894. BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 10/lbis.

(48) Kevin POSCHET, “Alexandre de Browne de Tiège (1841-1910): ‘bankier van Leopold II’ en ‘baron van de afgekapte handen’”, in *Het Land van Beveren*, dl. 53, 2010, 4, p. 213-255.

(49) J. STENGERS, “La première tentative de reprise”, *op. cit.*, p. 98-100; J. STENGERS, *Combien le Congo a-t-il coûté*, *op. cit.*, p. 354.

(50) Zie de verwijzingen in de inventaris in: BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 352/67-200. Zo is er sprake van een nota van het Ministerie van Financiën van 14 december 1894 “... établissant les ‘résultats réels’ des budgets de 1892 à 1894; Déficit à peu près de 5 1/2 millions”.

(51) Kopie van een brief van Staatssecretaris Van Eetvelde aan Minister van Financiën de Smet de Naeyer van 4 december 1894 en bijhorende nota. BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 10/3.

(52) “Les communications que Votre Majesté vient de nous faire révéler pour l’État du Congo, une situation financière dont la gravité est encore accrue par ce fait qu’elle contredit, de la manière la plus flagrante, toutes les prévisions produites devant nos chambres législatives...”. Kopie van een brief van Eerste Minister Jules de Burlet aan Leopold II van 7 december 1894. BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 10/7.

le Gouvernement de l'État Indépendant: ce serait renoncer au système de l'union personnelle"⁽⁵³⁾. De beslissing om Congo vervroegd te annexeren, lag dus voor de hand⁽⁵⁴⁾. Op 9 januari 1895 werd een overeenkomst in die zin ondertekend⁽⁵⁵⁾ en werd via een op diezelfde datum afgesloten voorlopige regeling de Onafhankelijke Congostaat onder Belgische financiële curatele geplaatst.

De Congo-administratie moest nu gedetailleerde informatie over alle financiële verrichtingen overmaken én voor elke uitgave de toelating van de Minister van Financiën verkrijgen⁽⁵⁶⁾. Eventuele tekorten werden opgevangen door de vorst en zouden na de annexatie door de Belgische staat worden terugbetaald. De invoering van een voorafgaand visum voor alle uitgaven botste evenwel op verzet van Van Eetvelde. Hij vroeg uitstel voor een dergelijke drastische, in zijn ogen premature en omslachtige maatregel en beloofde alle nodige informatie over de financiële toestand over te maken⁽⁵⁷⁾. Dit zette evenwel weinig zoden aan de dijk, want een interne nota van het Ministerie van Financiën poneerde in maart 1895 dat het nog steeds onmogelijk was inzicht te krijgen in de Congolese boekhouding en de financiële noden⁽⁵⁸⁾. Het geduld van Minister van Financiën de Smet de Naeyer raakte op en hij eiste in mei de onmiddellijke invoering van een voorafgaande controle⁽⁵⁹⁾, waarbij hij onder meer verwees naar het gelijkaardige voorafgaand visum van het Rekenhof.

Tevergeefs, want op dat moment was al duidelijk geworden dat de overname ten dode was opgeschreven. De overeenkomst was ondertussen voor bekrachtiging voorgelegd aan het parlement⁽⁶⁰⁾, maar niet meteen op gejuich

(53) Kopie van een brief van Eerste Minister Jules de Burlet aan Leopold II van 7 december 1894. BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 10/7.

(54) J. STENGERS, "La première tentative de reprise", *op. cit.*, p. 48-64.

(55) Overeenkomst van 9 januari 1895. BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 10/40.

(56) Kopie van een brief van Minister van Financiën de Smet de Naeyer aan Staatssecretaris Van Eetvelde van 21 maart 1895. BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 10/53. Voor de overgemaakte stukken, zie BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 588.

(57) De boodschap was duidelijk: "S'il ne s'agit ... que d'une simple formalité ... elle offre tout au moins cet inconvénient de faire double emploi avec les écritures de l'État Indépendant ... et d'entamer des lenteurs". Kopie van een brief van Staatssecretaris Van Eetvelde aan Minister van Financiën de Smet de Naeyer van 3 april 1895. BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 10/50.

(58) Nota van 10 maart 1895. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 588.

(59) "... l'arrangement est formel; il dit qu'à partir du 1er janvier 1895 aucune dépense ne sera effectuée ni engagée... sans l'assentiment du Ministre des Finances de la Belgique ... Or pour que le Ministre puisse donner son assentiment, il faut qu'il connaisse la dépense avant qu'elle soit effectuée". Kopie van een brief van Minister van Financiën de Smet de Naeyer aan Staatssecretaris Van Eetvelde van 2 mei 1895. BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 10/61. Voor Van Eetvelde's categorieke afwijzing, zie kopie van diens brief aan Minister van Financiën de Smet de Naeyer van 10 mei 1895. *Ibid.*, inv. nr. 10/64.

(60) *Parl. St. Kamer*, 1894-1895, 91.

onthaald⁽⁶¹⁾. Niet alleen had Leopold II de overeenkomst van 1890 geschon- den, hij zadelde België ook nog eens op met een verlieslatende kolonie. De door de Kamer opgerichte “Commissie der XXI” stelde logischerwijze heel wat kritische vragen aan de regering, die bijvoorbeeld met het schaamrood op de kaken moest bekennen dat ze in mei 1894 had vastgesteld dat de Congolese begroting een tekort vertoonde, maar pas in december op de hoogte was gebracht van de precieze reden⁽⁶²⁾. Vermoedelijk had enkel Kamer- en commissievoorzitter Auguste Beernaert door zijn eerdere botsing met de koning een idee van de ware toedracht. Hij zat in ieder geval op het juiste spoor toen hij bijkomende inlichtingen vroeg over de lening van de Browne de Tiège én over de persoonlijke investeringen van de koning⁽⁶³⁾, een poging die echter vakkundig werd afgeblokt met de boodschap dat de koning geen inzicht wou bieden in zijn persoonlijke bijdrage⁽⁶⁴⁾.

De tijd begon evenwel te dringen⁽⁶⁵⁾ en de katholieke meerderheid vreesde voor een electorale afstraffing. De regering en de kamermeerderheid kozen ondanks vernietigende kritiek van de oppositie voor een compromisoplossing in de vorm van een nieuwe lening van 6,85 miljoen Belgische frank aan de Congostaat én een bijkomende investering van 5 miljoen in de spoorweglijn van Matadi naar Leopoldstad⁽⁶⁶⁾. Het gevolg was dat de overeenkomst van 9 januari 1895 verviel en de Belgische financiële curatele opnieuw verdween: de enige verplichting voor Congo was en bleef de overmaking van informatie in uitvoering van de in 1890 gesloten conventie, een verplichting die het de daaropvolgende jaren bleef nakomen⁽⁶⁷⁾. De enige bijkomende concessie was de belofte geen financiële operaties meer te verrichten met grote delen van het grondgebied als onderpand⁽⁶⁸⁾. De Commissie van de XXI kreeg ondanks herhaaldelijke pogingen nooit antwoord op haar pertinente vragen⁽⁶⁹⁾ en stierf uiteindelijk net zoals het wetsontwerp tot annexatie een stille dood.

(61) J. STENGERS, “La première tentative”, *op. cit.*, p. 77-91.

(62) Voor meer informatie over de commissie, zie BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 352/67-200 en BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 13.

(63) Kopie van Kamervoorzitter Auguste Beernaert aan Minister van Financiën de Smet de Naeyer van 21 juni 1895. BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 13/46.

(64) “Le Roi n’entend pas faire connaître le chiffre de ses sacrifices personnels”, aantekening op een dossieromslag. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 352/67-200.

(65) Van Eetvelde voerde de druk verder op met berichten dat de Onafhankelijke Congostaat niet aan zijn betalingsverplichtingen kon voldoen en dat de Browne de Tiège zoezegd weigerde de deadline voor de aflossing van de lening uit te stellen. BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nrs. 10 en 13.

(66) *Parl. St. Kamer*, 1894-1895, 222 en 243; *Parl. Hand. Kamer*, 1894-1895, 26 en 27 juni 1895. Voor de finale teksten, zie wetten van 29 juni 1895 (*BS*, 30 juni 1895).

(67) Zie de verwijzingen op een dossieromslag. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 352/67-200.

(68) J. STENGERS, “La première tentative”, *op. cit.*, p. 95-96.

(69) Zie BE-BUZA DA, *Afrique. EIC. Projet de reprise*, ongepubliceerde toegang, inv. nr. 13/57, 58 en 60.

Juist op dat moment keerde ook het financiële tij voor Leopold II door enkele eerdere, nietsontziende maatregelen om het Congogebied te laten renderen⁽⁷⁰⁾. Dat een aantal bondgenoten van het eerste uur – zoals Auguste Beernaert en Hubert van Neuss – hierdoor afgehaakt hadden, nam hij erbij. Een eerste succesje was dat hij het in het kader van de Brusselse anti-slavernijconferentie van 1889 de mogelijkheid kreeg om beperkte invoerrechten te heffen, maar dit leverde te weinig op⁽⁷¹⁾. Belangrijker was de invoering van een domaniaal systeem door de eerdere “vacantverklaring” van alle niet door de bevolking bewerkte gronden, de invoering van een staatsmonopolie op de handel in ivoor en rubber en de opdeling van het grondgebied in een rechtstreeks door de staat geëxploiteerd Privaat Domein en een zone met exclusieve concessiegebieden voor particulieren en privémaatschappijen als l’Anversoise en ABIR. De invoering van een belastingsysteem op basis van gedwongen arbeid leidde in combinatie met een premiestelsel voor ambtenaren en bedrijfsmedewerkers en een klimaat van straffeloosheid tot gruwelijke misbruiken. Grote delen van de plaatselijke bevolking werden ingezet voor de inzameling van wild rubber, ivoor en kopal en hoe harder het optreden, hoe hoger de inkomsten. Dat deze roofbouweconomie in combinatie met andere dodelijke factoren – militaire campagnes, epidemieën, dalende geboortecijfers, enz. – ontelbare slachtoffers eiste en het bevolkingscijfer drastisch deed dalen, staat boven discussie⁽⁷²⁾. De koning kon daarentegen al in juni 1895 optekenen dat de inkomsten positief evolueerden⁽⁷³⁾. Bovendien had hij tot zijn scha en schande ondervonden dat hij bij een Belgische overname heel wat macht zou inboeten⁽⁷⁴⁾. Hij was dus de laatste om de mislukking van de eerste annexatiepoging te betreuren.

De stijgende inkomsten en de bijkomende van België verkregen middelen verklaren waarom de vorst opnieuw naar de trukendoos moest grijpen om het plotse overschot veilig te stellen. Concreet verleende Leopold II in 1895 geen persoonlijke subsidie aan Congo met het valse argument dat het tekort in 1894 reeds door de vorst was aangezuiverd⁽⁷⁵⁾. De bedoeling was duidelijk:

(70) Of zoals Van Eetvelde optekende: “Sans nouveaux moyens de revenus on marche à la ruine”. Aantekeningen omtrent de geschiedenis van Congo, 3 april 1948. BE-ARA, Papieren Edmond Van Eetvelde, T035, inv. nr. 78.

(71) “... ce n’est qu’un palliatif”. *Ibid.*

(72) Historicus Pierre-Luc Plasman merkt terecht op dat de schuld niet eenzijdig bij Leopold II gelegd mag worden. Hij signaleert echter ook dat de koning in de in reactie op de bevindingen van de onderzoekscommissie uitgevaardigde decreten en besluiten om de ergste wantoestanden in te dijken, één veelzeggende aanpassing liet doorvoeren: de belastingen in arbeid en natura werden verlicht ‘met dien verstande dat de inkomsten van de staat daardoor geenszins mogen verminderen’. P.-L. PLASMAN, “De anti-Congolese campagnes”, *op. cit.*, p. 194.

(73) J. STENGERS, *Belgique et Congo, op. cit.*, p. 41.

(74) Van Eetvelde signaleerde al in december 1894 dat de regering de intentie had “... de gouverner le Congo, en cas de reprise, sous la responsabilité ministérielle, et d’écarter toute autre manière de gouverner”. Brief van Van Eetvelde aan Leopold II van 13 december 1894. BE-BUZA AA, IRCB, A7, inv. nr. 505/75.

(75) Van Eetvelde schreef hierover aan de koning: “... le déficit de 1895 provient pour ainsi dire uniquement de ce fait que votre Majesté n’a pas versé son subside d’un million. Il faut donc expliquer, ou se réserver un moyen d’expliquer, pourquoi le Roi n’a pas versé ce million. La raison sera que le Roi a versé près de 900.000 francs de trop en

“... solder le compte de l’année avec un déficit cadrant à peu près avec le crédit voté par la Législature”⁽⁷⁶⁾. Het geld was echter in realiteit afkomstig van de gestegen opbrengsten⁽⁷⁷⁾. De Belgische overheid trapte in de val: een eind 1895 opgestelde nota van het Ministerie van Financiën bekritiseerde de transactie⁽⁷⁸⁾, maar nam voetstoots aan dat de koning de waarheid sprak en ondernam geen actie. Tegelijkertijd werd druk uitgeoefend om de Belgische steun zo snel mogelijk over de brug te laten komen en te vermijden dat het koninklijk fortuin opnieuw aangesproken moest worden. Nicolas Arnold berichtte in september 1895 aan Van Eetvelde dat voor de snelle overmaking van een nieuwe schijf van de lening uit 1890 druk uitgeoefend was op het Rekenhof,⁽⁷⁹⁾ maar dat niettemin nog een overbruggingskrediet aangegaan moest worden.

De aan de regering voorgelegde rekeningen waren evenmin betrouwbaar, want toen Van Eetvelde in juni 1896 bij Leopold II moest aandringen op de bekrachtiging van de rekening voor 1895, argumenteerde hij onder meer dat de ondertekening van het decreet geenszins de verplichting inhield dat de rekeningen aan de Belgische regering overgemaakt zouden worden⁽⁸⁰⁾. Zowel met de openbaar gemaakte begrotingen als rekeningen was dus gesjoemeld. De Belgische regering was blijkaar niet op de hoogte, laat staan dat ze ingreep: de Congoese begrotingen en rekeningen werden eenvoudigweg aanvaard en zonder commentaar aan het parlement overgemaakt. Bovendien stemde ze zonder tussenkomst van het parlement in met de uitgifte van nieuwe leningen voor een totaalbedrag van 14 miljoen Belgische frank⁽⁸¹⁾.

Dankzij de florissante Congoese financiën bezat Leopold II een veel sterkere uitgangspositie toen de in 1890 met België afgesloten conventie in 1901 verstreek. Geen haar op zijn hoofd dacht er aan het nu winstgevende

1894 ... La solution que j’indique est la seule possible”. Hij vermeldde bovendien dat de verklaring “... a déjà été donnée une fois en 1893 dans les comptes de 1892 communiqués au Gouv^t Belge”. Brief van Edmond van Eetvelde aan Leopold II van 16 december 1895. BE-BUZA AA, IRCB, A7, inv. nr. 506/76.

(76) Brief van Van Eetvelde aan Leopold II van 26 november 1895. BE-BUZA AA, IRCB, A7, inv. nr. 506/76.

(77) “Mais si le subsidie du Roi figurera comme tel dans le budget, je me fais un devoir d’ajouter que je ne compte pas avoir à le demander à votre majesté pour l’exercice 1896. Ce million pourra être prélevé, j’espère, sur le produit du domaine”. Nota van Van Eetvelde voor Leopold II van 30 oktober 1895. BE-BUZA AA, IRCB, A7, inv. nr. 506/76.

(78) Nota voor de Minister van Financiën van 20 november 1895. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 588.

(79) “Le président de la Cour des Comptes [François Casier] vient de mourir et les Conseillers ont hésité jusqu’à présent à donner leur visa ... Toutefois, à la suite des démarches pressantes du Ministère des Finances, on pense que demain l’ordonnance sera remise à la Trésorerie”. Ingekomen brief van Nicolas Arnold van 16 september 1895. BE-ARA, Van Eetvelde, T035, inv. nr. 50. In het Rekenhofarchief is hiervan geen spoor terug te vinden.

(80) Brief van Van Eetvelde aan Leopold II van 26 juni 1896. BE-BUZA AA, IRCB, A7, inv. nr. 506/76.

(81) Zie de decreten van 17 oktober 1896 (*Bulletin officiel*, 1896, p. 318) tot uitgifte van een obligatielening voor 1,5 miljoen Belgische frank en 14 juni 1898 tot uitgifte van een obligatielening voor 12,5 miljoen Belgische frank (*Bulletin officiel*, 1898, p. 165). Een nota van 9 juli 1896 voor de Minister van Financiën plaatste hier nochtans ernstige vraagtekens bij. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 589/67-200.

Congo aan België af te staan. Een nieuwe overeenkomst met de katholieke regering de Smet de Naeyer was in feite een nauwelijks verhuuld dictaat⁽⁸²⁾. De annexatie werd uitgesteld tot een niet nader genoemd tijdstip en zowel de terugbetaling van de eerder ontleende 25 miljoen frank als de uitbetaling van verschuldigde intresten voor een bedrag van 1,2 miljoen werden opgeschort tot op het moment dat de annexatie geweigerd zou worden. Bovendien vielen alle bestaande toezicht- en inspraakmechanismen weg en kon Congo voortaan op eigen houtje leningen aangaan. Met holle argumenten werd de kritiek gepareerd: België moest er vertrouwen in hebben dat Congo niet zijn eigen financiële graf zou delven en mocht het land niet aan de teugels houden, wat nefast zou zijn voor de slagkracht. Bovendien stond het parlement – eens te meer – voor voldongen feiten: afstand van Congo werd niet meer overwogen, maar een overname op korte termijn stuitte bij gebrek aan voorbereiding op praktische en juridische problemen. Leopold II aarzde ook niet om met hulp van Charles Woeste het voorstel van diens partijgenoot Auguste Beernaert tot onmiddellijke overname te torpederen⁽⁸³⁾.

Na 1901 was het dus afgelopen met elke vorm van controle. Zelfs de rekening voor 1898 werd niet meer voorgelegd met het excuus dat deze in februari 1900 nog niet was goedgekeurd door de koning⁽⁸⁴⁾. Socialistisch voorman Émile Vandervelde merkte in 1903 dus terecht op dat het – grotendeels illusoire – Belgische recht op controle volledig was verdwenen⁽⁸⁵⁾. Toen het socialistische Kamerlid Louis Bertrand Minister van Financiën de Smet de Naeyer in december 1904 wou interpellieren over de mogelijke impact op de Belgische overheidsfinanciën en vroeg of er nog toezicht werd uitgeoefend, werd dit principieel afgewezen: Congo was een vreemde mogendheid, waarover de Belgische regering geen enkele zeggenschap had⁽⁸⁶⁾. Een tweede interpellatie⁽⁸⁷⁾ kreeg evenmin veel weerklank. Leopold II maakte ondertussen gretig gebruik van deze nieuwverworven vrijheid en van de sterk verbeterde kredietwaardigheid en zou enkele leningen afsluiten voor een totaalbedrag van bijna 100 miljoen Belgische frank⁽⁸⁸⁾. De opbrengst werd vervolgens grotendeels in de Kroonstichting ondergebracht, die op haar beurt grootse infrastructuurwerken financierde⁽⁸⁹⁾. Regering en parlement verloren dus na 1900 alle grip op de Congoese financiën.

(82) *Parl. St. Kamer*, 1900-1901, 180; *Parl. Hand. Kamer*, 1900-1901, 16 en 17 juli 1901; *Parl. Hand. Senaat*, 1900-1901, 1, 2, 6 augustus 1901. Voor de finale tekst, zie wet van 10 augustus 1901 (*BS*, 14 augustus 1901).

(83) *Parl. St. Kamer*, 1900-1901, 214; J. STENGERS, *Belgique et Congo*, *op. cit.*, p. 48-50.

(84) Zie de verwijzing in de inventaris in: BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 352/67-200.

(85) *Parl. Hand. Kamer*, 1902-1903, 13 maart 1903.

(86) *Parl. Hand. Kamer*, 1904-1905, 20 december 1904. Zie ook: BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 589.

(87) *Parl. Hand. Kamer*, 1904-1905, 28 februari 1905.

(88) J. STENGERS, *Belgique et Congo*, *op. cit.*, p. 58; Émile VANDERVELDE, *La Belgique et le Congo: le passé, le présent, l'avenir*, Parijs, Alcan, 1911, p. 125.

(89) J. STENGERS, *Combien le Congo a-t-il coûté*, *op. cit.*, p. 171-174; J. STENGERS, "Léopold II et le patrimoine dynastique", *op. cit.*, p. 108.

Maar daar bleef het niet bij. De Onafhankelijke Congostaat was al die tijd verboden terrein voor het Rekenhof, zelfs indien de koloniale avonturen van Leopold II indirect repercussies hadden op de Belgische overheidsfinanciën. Dat Rekenhof is bekend, maar slecht gekend. Het was eind 1830 in reactie op het autoritaire beleid van Willem I en de zwakke Algemene Rekenkamer opgericht als een onafhankelijk en neutraal achtkoppig college dat voor een hernieuwbare termijn van zes jaar werd benoemd door, de overheidsfinanciën controleerde namens en rapporteerde aan het parlement. Met het verstrijken van de decennia raakte dit college echter geleidelijk aan gepolitiseerd, met vanaf 1884 een absoluut katholiek overwicht. Voorts is uit onderzoek duidelijk gebleken dat de wet van de remmende voorsprong de instelling vanaf ca. 1875 parten speelde en ertoe leidde dat het college de gevangene werd van de eigen tradities. Die verstarring was met name zichtbaar in de werkmethodes van het Rekenhof: de controleprocedures wijzigden in de periode 1831-1914 amper en dat ondanks sterk stijgende overheidsuitgaven. Hierdoor werden steeds vaker vraagtekens geplaatst bij het nut van de controle in de vorm van het “voorafgaand visum” voor belangrijke uitgaven, dat als formalistisch, belemmerend en onvolledig werd ervaren.⁽⁹⁰⁾

Toen dit college bijvoorbeeld in 1889 constateerde dat tientallen bij de Weermacht in Congo of bij de Congo-administratie in Brussel gedetacheerde officieren door de Belgische staat werden doorbetaald⁽⁹¹⁾, besliste het de zaak niet aan te kaarten omdat in de voorgelegde stukken geen nadere gegevens waren opgenomen⁽⁹²⁾. Kortom, ... “jamais on n’avait dit officiellement qu’ils étaient au Congo”⁽⁹³⁾. Een latere nota verklaarde deze struisvogelpolitiek als volgt: “La Cour ... a cru préférable de ne pas se prononcer et bien qu’elle connût par le Journal militaire le décès, au Congo, d’officiers belges et que la presse de l’époque parlât de l’emploi de ceux-ci par l’État Indépendant, elle s’est retranchée derrière la fiction ... À la dite époque, il convenait d’ailleurs de ne pas apporter des entraves à l’œuvre grandiose entreprise par le Roi”⁽⁹⁴⁾. Hetzelfde scenario herhaalde zich in 1905⁽⁹⁵⁾, toen de kwestie na nieuwe debatten in de Kamer door het college opnieuw onder de loep genomen werd. Maar hoewel nu wél officieel werd toegegeven dat de officieren een missie vervulden bij de Onafhankelijke Congostaat, kon het college moeilijk kritiek uitoefenen aangezien het voordien geen bezwaar had aangetekend⁽⁹⁶⁾.

(90) Voor meer informatie, zie Geert LELOUP, *Non pas un pouvoir illusoire. Ontstaan, rol en (on)macht van het Rekenhof 1814-1939*, Gent, Universiteit Gent (onuitgegeven doctoraal proefschrift), 2013, 2 dln., XX + 718 p.

(91) J. STENGERS, *Combien le Congo a-t-il coûté, op. cit.*, p. 34-66. Zie ook: “La participation de l’armée belge à l’œuvre congolaise”, in *Bulletin mensuel des Vétérans coloniaux*, Brussel, september 1939, 31 p. en oktober 1939, 11 p.

(92) Proces-verbaal van de Algemene Vergadering (PV AV) van 10 april 1889. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 153. Het desbetreffende dossier 250.569 is helaas op een later tijdstip vernietigd, zie BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 5.

(93) Nota van 20 juni 1905. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 3468/13.475.D.

(94) Nota van juni 1905, met latere kant- en aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 3468/13.475.D.

(95) PV AV 14 november 1905. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 167.

(96) Nota van juni 1905, met latere kant- en aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 3468/13.475.D.

Daarmee glipten in de periode van 1878 tot en met 1908 uitgaven voor een geschat totaalbedrag van 1 miljoen Belgische frank door de mazen van het net⁽⁹⁷⁾.

De vrees van sommige parlementsleden dat Leopold als absolutistische heerser van Congo indirect de basisprincipes van de Belgische staat kon ondergraven en de werking van instellingen kon ondermijnen, was dus terecht. Eerlijkheidshalve moet daar aan toegevoegd worden dat ook de oppositie in de Kamer haar tanden op de kwestie stuk zou bijten. Meermaals werd de toestand met veel misbaar door de liberale en socialistische oppositie aangeklaagd, maar telkens opnieuw luidde het zelfbewuste antwoord dat het in het belang was van het leger dat militairen ervaring konden opdoen in het hart van Afrika. De financiële lasten en de militair-diplomatieke risico's werden weggewuifd als "... quelques inconvénients"⁽⁹⁸⁾. Het is in die omstandigheden begrijpelijk dat het college weigerde de spreekwoordelijke knuppel in het hoenderhok te gooien, ondanks blootstelling aan kritiek. Zo luidde de klacht van Vandervelde dat het Rekenhof jaren lang had laten begaan, zonder ook maar een opmerking te formuleren⁽⁹⁹⁾. Veelzeggend is dat het systeem ook na de Belgische overname van Congo enige tijd gehandhaafd werd en nog eens 1,2 miljoen opslopte⁽¹⁰⁰⁾. Decennia later aarzelde Nicolas Arnold niet deze constructie te verdedigen als een lovenswaardig voorbeeld van de zuinigheid van Leopold II⁽¹⁰¹⁾.

Nieuwe heren, nieuwe wetten? De overname van Congo door België

Hoewel de genese van de Belgische koloniale basiswetgeving zowel in de toenmalige pers als in latere standaardwerken⁽¹⁰²⁾ uitgebreid aan bod is gekomen, wordt bij gebrek aan belangstelling en/of informatie opvallend weinig aandacht besteed aan de ideeën omtrent de rol van het Rekenhof.

Bij de eerste, mislukte annexatiepoging van 1895 woedde een discussie over de bestuurlijke organisatie van de nieuwe kolonie, waarbij vorst en regering met name van mening verschilden over de oprichting van afzonderlijke koloniale instellingen, waarmee Leopold II alsnog mee vorm wou geven aan het beleid. De koning gaf echter toen zelf nog aan dat jaarlijks kredietaanvragen aan het parlement voorgelegd zouden worden en dat de financiële controle de basis van de parlementaire controle zou vormen⁽¹⁰³⁾. De discussie verstomde echter toen de annexatiepoging werd opgegeven. Bij de tweede, in

(97) J. STENGERS, *Combien le Congo a-t-il coûté*, op. cit., p. 57.

(98) *Parl. St. Kamer*, 1894-1895, 45 en *Parl. Hand. Kamer*, 1894-1895, 6 februari 1895; *Parl. Hand. Kamer*, 1896-1897, 18 mei 1897; *Parl. St. Kamer*, 1901-1902, 116; *Parl. Hand. Kamer*, 1904-1905, 9, 15 en 16 maart 1905.

(99) *Parl. Hand. Kamer*, 1904-1905, 16 maart 1905.

(100) J. STENGERS, *Combien le Congo a-t-il coûté*, op. cit., p. 122-125.

(101) N. ARNOLD, "Les débuts de l'administration", op. cit., p. 140.

(102) Niet alleen in J. STENGERS, *Belgique et Congo*, op. cit., maar ook in het recentere Robert SENELLE & Émile CLEMENT, *Léopold II et la Charte coloniale, 1885-1908. De l'État Indépendant du Congo à la colonie Belge*, Waver, Mols, 2009. Voor meer details, zie Michel HALEWYCK DE HEUSCH, *La Charte coloniale. Commentaire de la Loi sur le Gouvernement du Congo belge*, Brussel, Weissenbruch, 4 dln., 1910-1919.

(103) J. STENGERS, *Belgique et Congo*, op. cit., p. 41-43.

1901 door Beernaert ondernomen poging werd nog gesteld dat het Belgische parlement de koloniale begroting zou stemmen en na afloop een verslag zou ontvangen⁽¹⁰⁴⁾. Het feit dat deze overnamepoging vakkundig in de kiem werd gesmoord, geeft meteen aan dat een dergelijke parlementaire inmenging op dat moment weinig kans op slagen had.

Niettemin was toen voor alle betrokken partijen duidelijk geworden dat België op termijn – op dat moment: na de dood van Leopold II – een kolonie kon verwerven en dat een wettelijk kader ontbrak. Vandaar de beslissing om de krijtlijnen alvast uit te tekenen. De aanzet voor deze voorlopig louter theoretische denkoefening werd in 1901 door de regering gegeven via een bij het parlement ingediend wetsontwerp. Deze Leopoldiaanse tekst waarschuwde in de toelichting voor een te grote inmenging van het parlement, die de slagkracht van het koloniaal bestuur in een verre en onbeschaafde regio alleen maar zou ondermijnen. Net zoals enkele andere, cruciale bepalingen⁽¹⁰⁵⁾ werd de parlementaire controle van de financiën van tafel geveegd. De regering was nu voorstander van de jaarlijkse vastlegging van de koloniale begroting door de koning en de voorlegging van een jaarlijks verslag aan het parlement, met in bijlage de begroting en rekening.⁽¹⁰⁶⁾ Bovendien werd de parlementaire controle verder ingeperkt door vragen en interpellaties over de kolonie enkel toe te laten bij de bespreking van het koloniaal jaarverslag: op elk ander tijdstip zouden deze onderworpen zijn aan de toestemming van de Minister van Koloniën. Het wetsontwerp was een triomf voor de vorst, die duidelijk de touwtjes in handen had en zijn visie op het bestuur van Congo kon doordrukken.

De tekst riep daarenboven amper vijandige reacties op: vriend en vijand waren immers van mening dat de succesvolle organisatie van de Congostaat behouden moest worden⁽¹⁰⁷⁾. Jurist Herbert Speyer⁽¹⁰⁸⁾ pleitte bijvoorbeeld in zijn in 1907 verschenen publicatie “Comment nous gouvernons le Congo” voor de toevertrouwing van de opmaak van de begroting aan de uitvoerende macht. Belangrijkste argumenten waren de beoogde scheiding tussen de moederlandse en koloniale financiën én het lamenteabele parcours van het parlement bij de behandeling en opvolging van de Belgische begroting⁽¹⁰⁹⁾. De politiek lag nog amper wakker van het dossier, dat onderaan de stapel belandde. Tekenend is dat het wetsontwerp pas in 1903 door de Kamerafdelingen werd besproken en zonder veel poeha afgehandeld om vervolgens opnieuw naar de achtergrond te verdwijnen⁽¹¹⁰⁾.

(104) *Parl. St. Kamer, 1900-1901*, 180.

(105) J. STENGERS, *Belgique et Congo, op. cit.*, p. 52-54.

(106) *Parl. St. Kamer, 1900-1901*, 214 en 281.

(107) J. STENGERS, *Belgique et Congo, op. cit.*, p. 55-56.

(108) *Belgische koloniale biografie – Biographie coloniale belge*, dl. 6, 1968, kol. 941-942.

(109) Hij plaatste wel kanttekeningen bij de verregaande inperking van de algemene parlementaire controle en ijverde voor de instelling van een slagkrachtige Koloniale Raad. Het Rekenhof werd niet vermeld, een duidelijk teken dat hij geen rol voor de instelling weggelegd zag. Herbert SPEYER, *Comment nous gouvernons le Congo. Étude critique du projet de loi coloniale organique*, Brussel, Lamberty, 1907, p. 12-13, 20-23 en 39-41.

(110) *Ibid.*, p. 64-65.

Pas in 1906 belandde de discussie in een stroomversnelling onder de groeiende binnenlandse en buitenlandse druk over de wantoestanden in Congo⁽¹¹¹⁾. De Kamer besliste in maart van dat jaar na een opmerkelijke interpellatie van Émile Vandervelde om zonder verder uitstel de bespreking van het wetsontwerp inzake het bestuur van de Belgische koloniale bezittingen aan te vatten, een duidelijk signaal aan de koning dat het haar menens was⁽¹¹²⁾. Leopold II schoot vervolgens zichzelf in de voet door zich in een hooghartig geformuleerde open brief te kanten tegen annexatie, wat aanleiding gaf tot een breed gesteunde resolutie over de overname van Congo en een hernieuwde oproep om de bespreking van het wetsontwerp door de centrale afdeling te versnellen⁽¹¹³⁾. De vaststelling dat deze afdeling de samenstelling van het parlement niet weerspiegelde, leidde vervolgens tot de oprichting van de “Commissie van de XVII”, waarin zowel fervente voorvechters als notoire tegenstanders van de overname zetelden⁽¹¹⁴⁾.

Het was deze commissie die in de periode januari 1907-maart 1908 stapsgewijs, crisis na crisis, de belangrijkste autocratische bepalingen zou schrappen en de absolute macht van de koning quasi volledig zou uitschakelen. Haar eindrapport⁽¹¹⁵⁾ stond mijlenver af van de oorspronkelijke tekst, een evolutie die mee in de hand werd geholpen door een aantal onafhankelijk ingestelde katholieke politici en de val van de koningsgetrouwe regering de Smet de Naeyer. Bovendien zou een al te autoritaire tekst veel buitenlandse kritiek genereren en de noodzakelijke geachte brede binnenlandse steun ondermijnen⁽¹¹⁶⁾. Enkele fundamentele aanpassingen hadden betrekking op het statuut van de kolonie en op de budgettair-financiële organisatie, elementen die we in de volgende alinea’s nader bekijken⁽¹¹⁷⁾.

Een eerste belangrijke, door alle partijen gedragen⁽¹¹⁸⁾ wijziging was de toevoeging van een eerste artikel met de expliciete bepaling dat Belgisch Congo een aparte rechtspersoon met een eigen actief en passief zou (blijven)⁽¹¹⁹⁾ vormen, een principe dat ook – zij het impliciet – in het wetsontwerp van 1901 was vooropgesteld. De Congolese inkomsten en uitgaven werden dus duidelijk gescheiden van de Belgische⁽¹²⁰⁾. Het gevolg was dat de sinds 1888 ontleende bedragen voor bijna 115 miljoen Belgische frank

(111) *Ibid.*, p. 69-86.

(112) *Parl. Hand. Kamer*, 1905-1906, 2 maart 1906.

(113) *Parl. Hand. Kamer*, 1905-1906, 14 december 1906.

(114) Voor meer informatie over de individuele commissieleden, zie J. STENGERS, *Belgique et Congo*, *op. cit.*, p. 95-110.

(115) *Parl. St. Kamer*, 1907-1908, 150.

(116) J. STENGERS, *Belgique et Congo*, *op. cit.*, p. 178.

(117) Voor andere delicate kwesties – zoals de samenstelling en rol van de Koloniale Raad, de rechten van de lokale bevolking, de (on)afzetbaarheid van magistraten, etc. – zie J. STENGERS, *Belgique et Congo*, *op. cit.*, *passim*.

(118) Zie ook de latere plenaire bespreking in de Kamer: *Parl. Hand. Kamer*, BZ 1908, 23 juli 1908.

(119) R. SENELLE R. & E. CLEMENT, *Léopold II et la Charte coloniale*, *op. cit.*, p. 96.

(120) Proces-verbaal van de Commissie van XVII van 11 april 1907. BE-AKP, Overzeese expansie, I001, inv. nr. 222/3. Voor de aantekeningen van Franz Schollaert, zie BE-ARA, Archief Fr. Schollaert - J. Helleputte, T013, inv. nr. 519.

de Congolese staatsschuld zouden vormen⁽¹²¹⁾. Het uiteindelijk in het overnameverdrag opgenomen actief en passief werden trouwens eenvoudigweg aanvaard omdat de Onafhankelijke Congostaat wegens zijn soevereine status geen verantwoording moest afleggen over zijn – lees: Leopolds – beheer⁽¹²²⁾.

Een ander punt van discussie was de opmaak van de begroting, die volgens het oorspronkelijke ontwerp door de koning bij decreet en in overleg met de Koloniale Raad vastgelegd zou worden. Niet toevallig opende commissielid Auguste Beernaert tijdens de eerste, op 31 januari 1907 gehouden zitting meteen de aanval op deze bepalingen: “L’organisation financière? Voyez le texte et cherchez où sont les garanties: a) C’est le Souverain qui arrête et fixe le budget; b) Il établit les impôts ... ; c) Une fois la dépense faite, pas de Cour des Comptes! C’est le Souverain qui arrête les comptes. On dit: ils seront communiqués. Mais à quoi bon? Ils sont arrêtés!”⁽¹²³⁾. Toen op 11 april de begroting aan bod kwam, ijverden tegenstanders van Leopold II resoluut voor de overname van artikel 115 van de Belgische grondwet – dus voor de stemming van de begroting en rekening door het parlement – nadat hun voorstel voor een meer onafhankelijke Koloniale Raad was afgeschoten. Leopolds bondgenoten wezen dan weer op de onmacht en onervarenheid van het parlement en op de schending van het principe van financiële autonomie. De ministeriële verantwoordelijkheid bood in hun ogen voldoende controle mogelijkheden⁽¹²⁴⁾.

De werkzaamheden van de commissie werden onderbroken door de val van de regering de Smet de Naeyer, die onder grote druk van Leopold II stond om geen enkel amendement te accepteren⁽¹²⁵⁾. Tijdens de vorming van de regering de Trooz – met Minister van Justitie Jules Renkin – gooide de nieuwe ploeg het over een andere boeg en wist ze de koning ervan te overtuigen enkele compromissen te sluiten. Zo zou op financieel vlak de begroting opgesplitst worden in enerzijds een door het parlement te stemmen metropolitane begroting met de wedde van de minister en de werkingskosten van de centrale administratie en anderzijds een door de koning vast te leggen koloniale begroting voor alle andere uitgaven. Verder wou Leopold II niet gaan: “Le Roi espère vivement que le Gouvernement et ses amis ne se laisseront pas imposer le vote du budget colonial entier par les Chambres.

(121) Frans BUELENS, *Congo 1885-1960. Een financieel-economische geschiedenis*, Berchem, Epo, 2007, p. 92.

(122) *Parl. St. Kamer*, 1907-1908, 146. Cfr. de uitspraak van Leopold II eind 1906 dat: “L’État de Congo n’a des comptes à rendre à personne. Personne n’a le droit de lui en demander des comptes”. Ingekomen brief van Leopold II van 29 november 1906. BE-ARA, archief Hubert Droogmans, I410, inv. nr. 17.

(123) Proces-verbaal van de Commissie van XVII van 31 januari 1907, geciteerd in: J. STENGERS, *Belgique et Congo*, op. cit., p. 111.

(124) Een ander argument was dat: *Le Parlement est déjà impuissant à faire les affaires de la métropole*. Proces-verbaal van de Commissie van XVII van 11 april 1907. BE-AKP, Overzeese expansie, I001, inv. nr. 222/3. Zie ook: J. STENGERS, *Belgique et Congo*, op. cit., p. 119-122 en 213-215.

(125) J. STENGERS, *Belgique et Congo*, op. cit., p. 124-132.

Le Parlement ne parvient pas à examiner les budgets belges”⁽¹²⁶⁾. Nadat de Commissie van de XVII in september 1907 het bewuste amendement⁽¹²⁷⁾ onder ogen kreeg, zou een meerderheid zich na een dagenlang debat hierachter scharen, ondanks de kritiek dat een groot deel van de begroting nog steeds aan de parlementaire controle zou ontsnappen⁽¹²⁸⁾. De vraag was echter of de voltallige Kamer met deze bepalingen zou instemmen.

Elke hoop daarop werd de bodem ingeslagen toen de tekst van het annexatieverdrag werd bekendgemaakt en een politieke discussie oplaaide rond het voortbestaan van Leopolds Kroonstichting. Het was in de schaduw van deze kwestie dat het nieuwe katholieke kabinet Schollaert in maart 1908 – na hevige discussies met de koning, die uiteindelijk door een combinatie van binnenlandse en buitenlandse druk op verschillende punten moest inbinden – het voorstel indiende dat de koloniale begroting door het parlement gestemd zou worden, al voorzag het ook enkele mechanismen waardoor binnen bepaalde grenzen en mits later fiat van het parlement van de begroting afgeweken mocht worden⁽¹²⁹⁾. Niettemin werd het onderscheid tussen metropolitaanse en koloniale begroting behouden, ondanks de eerder aangehaalde scheiding tussen het Belgische en Congolese patrimonium en de impliciete veronderstelling dat Congo zelf het Belgische beschavingswerk zou financieren⁽¹³⁰⁾.

Een tweede belangrijke concessie was de bepaling dat de algemene rekening van de kolonie na onderzoek door het Rekenhof door het parlement bij wet bekrachtigd zou worden. Het college moest onderzoeken of geen enkel begrotingsartikel overschreden was en of de overdrachten en bijkomende uitgaven bij wet goedgekeurd waren. Het kon daartoe ook alle nodige inlichtingen bij het Ministerie van Koloniën opvragen⁽¹³¹⁾. De regering Schollaert – die op eigen initiatief de bepaling had voorgesteld om de oppositie de wind uit de zeilen te nemen – signaleerde dat deze controle gekoppeld was aan de tussenkomst van het parlement bij de opmaak van de begroting en benadrukte dat de taak van het Rekenhof beperkt zou worden tot *a posteriori* verificatie van de algemene rekening. De Commissie van de XVII nam het regeringsvoorstel vervolgens zonder discussie over, vermoedelijk in haar nopjes dat ook deze concessie zonder slag of stoot was binnengesleept. Zo merkte Beernaert tevreden op dat: “Les derniers amendements du Gouvernement

(126) Brief van E. Carton de Wiart aan de Trooz van 28 april 1907. BE-ARA, Fr. Schollaert – J. Helleputte, T13, inv. nr. 502. Zie ook J. STENGERS, *Belgique et Congo*, *op. cit.*, p. 143.

(127) *Parl. St. Kamer*, 1906-1907, 238.

(128) Processen-verbaal van de commissie van 24 september, 30 september en 7 oktober 1907. BE-AKP, Overzeese expansie, I001, inv. nr. 222/3. Zie ook J. STENGERS, *Belgique et Congo*, *op. cit.*, p. 146-149.

(129) J. STENGERS, *Belgique et Congo*, *op. cit.*, p. 174-178.

(130) Oscar PLISNIER, “Le contrôle de l’exécution des budgets du Congo belge”, in *Revue de l’Université de Bruxelles*, Brussel, oktober-november 1913, p. 42-43. Bovendien zouden heel wat andere uitgaven op de metropolitaanse begroting opduiken, nog los van de bijkomende uitgaven op de begrotingen van andere Belgische instellingen. Henri MATTON, *Traité de sciences financières et de comptabilité publique belge et coloniale*, Parijs, Rivière, 1919-1928, dl. 1, p. 85-88.

(131) *Parl. St. Kamer*, 1907-1908, 132.

proposent un régime financier à peu près le même pour la colonie et pour la Belgique”⁽¹³²⁾.

Deze “à peu près” kwam de commissie later op felle kritiek te staan door ingewijden, die opmerkten dat de tussenkomst van het Rekenhof niet zozeer voortvloeide uit de opmaak van de begroting, maar uit de voorlegging van de rekening. De keuze voor het Rekenhof lag ogenschijnlijk voor de hand – een bestaande instelling met bakken ervaring en een minimum aan kosten – maar zou in praktijk tot een onevenwichtige, gefragmenteerde en complexe taakverdeling leiden. De controle zou immers uitgeoefend worden door een plejade aan instellingen met enerzijds een parlementaire instelling en anderzijds aan de Minister van Koloniën onderworpen controlediensten, met tussen beide geen enkele duidelijk afgebakende hiërarchie of onderlinge verbanden⁽¹³³⁾. Bovendien was geen enkele termijn bepaald waarbinnen verantwoordingsstukken overgemaakt of de rekening ingediend moest worden. Tot slot repte de finale tekst met geen woord over de controle van de Congolese schuld of van de pensioenen⁽¹³⁴⁾.

Nadat de Commissie het werk had afgerond en haar verslagen aan de Kamer had overgemaakt⁽¹³⁵⁾, brak het finaal stadium van het overnameproces aan, weliswaar onderbroken door de in mei 1908 gehouden verkiezingen. Eerste Minister Schollaert poneerde op 15 april bij de start van de bespreking door de Kamer dat zijn regering de controle door het parlement trachtte te verzoenen met een goed bestuur van de kolonie. Met de opmerking dat de uitgaven onder toezicht van het Rekenhof zouden staan gaf hij echter ook subtiel aan dat er grenzen waren aan de rol van het Rekenhof: geen voorafgaande controle, maar een meer algemeen toezicht⁽¹³⁶⁾.

Liberaal Kamerlid Paul Janson probeerde nog diezelfde maand via een parlementaire vraag meer duidelijkheid te krijgen over de controle van de overheidsfinanciën zoals die door het wetsontwerp was uitgetekend. De regering gaf bijkomende uitleg, maar bleef bij haar standpunt dat het voorafgaand visum van het Rekenhof op koloniale uitgaven zou leiden tot nodeloze complicaties en vertragingen die niet te verzoenen waren met een slagkrachtig koloniaal bestuur⁽¹³⁷⁾. Het was deze visie die het haalde, ondanks enkele laatste pogingen van de oppositie bij de plenaire bespreking

(132) Proces-verbaal van de commissie van 13 maart 1908. BE-AKP, Overzeese expansie, I001, inv. nr. 222/3. Tijdens de bespreking door de Kamer omschreef hij dit als: ... *une concession de la plus haute importance et dont il convient assurément de tenir compte au gouvernement*. *Parl. Hand.* Kamer, BZ 1908, 6 augustus 1908.

(133) O. PLISNIER, “Le contrôle”, *op. cit.*, p. 45-46.

(134) *Ibid.*, p. 118. De koloniale ambtenarenpensioenen werden uiteindelijk uitbetaald op de metropolitaanse begroting, waardoor deze net zoals de Belgische ambtenarenpensioenen aan het voorafgaand visum onderworpen waren. De controle van de Congolese schuld bleef een belangrijke lacune.

(135) *Parl. St.* Kamer, 1907-1908, 146 (rapport De Lanstheere inzake overnameverdrag en bijgevoegde akte) en 150 (rapport Begerem inzake de wet op het koloniaal bestuur). Zie ook Julien TOURNAY-DETILLIEUX, *Loi sur le gouvernement du Congo belge. Résumé complet des discussions*, Brussel, Bulens, 1909.

(136) *Parl. Hand.* Kamer, 1907-1908, 15 april 1908.

(137) *Parl. Hand.* Kamer, 1907-1908, 28 april 1908.

van het wetsontwerp door de Kamer in augustus 1908⁽¹³⁸⁾ om de controle uit te breiden en te verdiepen.

Het Koloniaal Charter werd op 20 augustus 1908 door bijna alle katholieke en quasi de helft van de liberale kamerleden goedgekeurd⁽¹³⁹⁾. Ondanks enkele verwijzingen naar de potentiële financiële repercussies van de nieuwe kolonie stemden ook de senatoren enkele weken later zonder commentaar in met de bewuste artikels⁽¹⁴⁰⁾. Het overnameverdrag en het Koloniaal Charter werden uiteindelijk op 18 oktober bekrachtigd⁽¹⁴¹⁾ en traden op 15 november 1908 in werking⁽¹⁴²⁾.

België was vastbesloten om in reactie op de gruwelen onder Leopold II en de buitenlandse kritiek van het nieuwe Belgisch Congo een modelkolonie te maken⁽¹⁴³⁾. Toch was de breuk met het verleden verre van totaal. Dwangarbeid werd bijvoorbeeld door het Koloniaal Charter verboden, maar een belastingstelsel op basis van verplichte arbeid bleef voortleven. De verstrengeling met het bedrijfsleven was een andere belangrijke Leopoldiaanse erfenis⁽¹⁴⁴⁾. De gruwelen uit het verleden werden niet ontkend, maar met het verstrijken van de jaren wel afgezwakt, gerelativeerd en uiteindelijk verdrongen⁽¹⁴⁵⁾. Leopold II zelf kreeg een plaats in het nationale pantheon⁽¹⁴⁶⁾.

Voorts voerde ook op politiek-bestuurlijk vlak continuïteit de bovenaan. Het Belgische parlement was nu weliswaar het hoogste bestuursorgaan in Congo en kon als enige de begroting goedkeuren, maar de Minister van Koloniën beschikte daarnaast over een eigen wetgevende bevoegdheid via de uitvaardiging van decreten. Bovendien lag het parlement in praktijk niet wakker van Congo, laat staan de Congolese financiën⁽¹⁴⁷⁾. Los van het annexatie- en dekolonisatiedebat legden het parlement en de

(138) *Parl. Hand.* Kamer, BZ 1908, 12 augustus 1908.

(139) *Parl. Hand.* Kamer, BZ 1908, 20 augustus 1908.

(140) *Parl. Hand.* Senaat, BZ 1908, 9 september 1908.

(141) Wet van 18 oktober 1908 tot overdracht van de Onafhankelijke Congostaat aan België (*BS*, 19-20 oktober 1908), wet van 18 oktober 1908 tot goedkeuring van de aan het verdrag tot afstand van de Onafhankelijke Congostaat aan België toegevoegde akte (*BS*, 19-20 oktober 1908) en wet van 18 oktober 1908 op het beheer van Belgisch Congo (*BS*, 19-20 oktober 1908).

(142) Koninklijk besluit van 4 november 1908 (*BS*, 5 november 1908).

(143) G. VANTHEMSCHE, *Congo. De impact van de kolonie op België, op. cit.*, p. 97-103.

(144) F. BUELENS, *Congo 1885-1960, op. cit.*, p. 246-247.

(145) G. VANTHEMSCHE, *Congo. De impact van de kolonie op België, op. cit.*, p. 36-38. Hetzelfde gold voor de visie op Leopolds II's financiële bijdrage aan Congo. Zie bijvoorbeeld Gaston HEENEN, "Les finances du Congo belge", in *Histoire des finances publiques en Belgique*, Brussel, Bruylant, 1955, p. 264-265.

(146) Michel DUMOULIN, "Leopold II, de 'held' die 'genocidair' werd. Een historiografische benadering", in V. DUJARDIN e.a., *Leopold II. Ongegeneerd genie?*, Tielt, Lannoo, 2009, p. 31-42.

(147) J. STENGERS, *Belgique et Congo, op. cit.*, p. 205-206.

politieke partijen een opvallende onverschilligheid aan de dag en oefende Congo ook omgekeerd weinig invloed uit op de Belgische binnenlandse politiek⁽¹⁴⁸⁾.

Eenzelfde continuïteit is zichtbaar in de organisatie van het koloniale ambtenarenapparaat. De oude centrale administratie van de Onafhankelijke Congostaat werd opgevolgd door het nieuwe Ministerie van Koloniën⁽¹⁴⁹⁾, met een secretariaat-generaal en vier algemene directies. Elke directie was opgedeeld in een aantal afdelingen: zo groepeerde de Derde Algemene Directie Financiën zes afdelingen, waarvan de vijfde afdeling verantwoordelijk was voor de opmaak van de begrotingen, de organisatie van de comptabiliteit en de behandeling van pensioenen en de zesde voor het beheer van de schatkist, het onderzoek en de vereffening van rekeningen van rekenplichtigen en het beheer van de openbare schuld. De vroegere controledienst kreeg als vijfde afdeling dus een andere benaming, maar bleef voor het overige verder functioneren. Een goede indicatie is dat toen de dienst met het ministerieel besluit van 15 maart 1912 een nieuwe reglementaire grondslag kreeg, het takenpakket – verifiëren of de uitgaven goedgekeurd waren en of begrotingskredieten niet overschreden werden – werd behouden en nog steeds alle belangrijke beslissingen aan de Minister van Koloniën werden voorgelegd⁽¹⁵⁰⁾. Vele (top)ambtenaren maakten geruisloos de overstap, zoals secretaris-generaal voor Financiën Hubert Droogmans die tot secretaris-generaal van het departement werd benoemd en Nicolas Arnold die aan het hoofd van de Directie Financiën kwam te staan⁽¹⁵¹⁾. Thesaurier Henri Pochez verdween als één van de weinigen wél van het toneel⁽¹⁵²⁾, vermoedelijk in de wetenschap dat het eigenlijke betalingsverkeer overgenomen zou worden door de Nationale Bank van België en de Administratie der Thesaurie van het Ministerie van Financiën⁽¹⁵³⁾.

Geen wonder dat externe experts van mening waren dat België het perfide comptabiliteitssysteem van de vroegere Onafhankelijke Congostaat met zijn excessieve centralisatie en louter administratieve controle blindelings had overgenomen⁽¹⁵⁴⁾. Het Rekenhof zou al gauw ondervinden dat de kersverse Minister van Koloniën en zijn diensten niet gediend waren met een externe controle. Zowel de controle van de rekening voor het jaar 1908 als van deze voor de daaropvolgende jaren verliepen niet zonder slag of stoot.

(148) G. VANTHEMSCHE, *Congo. De impact van de kolonie op België, op. cit., passim*.

(149) Koninklijk besluit van 30 oktober 1908 (*BS*, 31 oktober 1908) en organiek reglement van 3 november 1908 (*BS*, 4 november 1908), Zie ook: *Almanach royal*, Brussel, Guyot, 1909, p. 208-209.

(150) Ministerieel besluit van 15 maart 1912 (niet gepubliceerd in het *Bulletin officiel*).

(151) Koninklijk besluit van 12 november 1908 (*BS*, 15 november 1908).

(152) J. VANHOVE, *Histoire du Ministère des Colonies, op. cit.*, p. 24-27. Henri Pochez bleef echter een belangrijke rol spelen in de plannen van Leopold II, maar ditmaal achter de schermen als beheerder van de Stichting van Niederfüllbach (cfr. *infra*).

(153) Koninklijk besluit van 28 december 1908 (*Bulletin officiel du Congo belge*, 1911, p. 73) en koninklijk besluit van 23 juli 1910 (*Bulletin officiel du Congo belge*, 1910, p. 77).

(154) O. PLISNIER, "Le contrôle", *op. cit.*, p. 104.

Het overgangsjaar 1908: lijken uit de kast

Het begrotingsjaar 1908 was een bijzondere casus aangezien België in de loop van dat jaar Congo had overgenomen.

Bij wijze van voorzorgsmaatregel hadden Belgische en Congolese instanties eind 1907 bij de onderhandelingen over het overnamebedrag besloten dat alle dat jaar geïnde inkomsten en verrichte uitgaven voor rekening van België waren. De Congolese administratie wou echter plots afwijken van de standaardregeling om alle inkomsten en uitgaven in een begrotingsjaar op te nemen ongeacht wanneer deze verricht waren: de rubberoogst uit het eerste jaar werd bijvoorbeeld pas het daaropvolgende jaar verkocht en bij de inkomsten opgeteld, wat dan weer gecompenseerd werd doordat uitgaven voor de daaropvolgende oogst op het eerste jaar aangerekend waren. Nu formuleerde Congo de vraag om inkomsten uit 1908 aan te rekenen op 1907 om enkele tekorten weg te werken, met als gevolg dat dit tekort naar 1908 verschoof⁽¹⁵⁵⁾. Leopold II wou absoluut niet afsluiten met een tekort waarvoor hij verantwoording zou moeten afleggen.

De Belgische instanties kantten zich tegen dit scenario en lieten voor het begrotingsjaar 1907 zowel inkomsten als uitgaven ca. 2 miljoen lager uitkomen door enkele buitengewone uitgaven opnieuw naar de buitengewone begroting over te hevelen en inkomsten lager in te schatten. De bestaande passiva – Spaarkas en derdengelden – voor een bedrag van 4,2 miljoen werden eenvoudigweg in het passief opgenomen. Daarbij aansluitend werd het voorstel afgewezen om de buitengewone uitgaven te dekken door inkomsten van het Kroondomein – “C’était de nouveau une recette enlevée à notre budget de 1908” – en vervangen door een bijkomende lening van 3,9 miljoen in schatkistbons. Deze uiteenlopende maatregelen hadden één gemeenschappelijk doel: “... présenter sous un jour plus réel la situation des finances de l’E.I.; si elles ont pour conséquence d’accroître légèrement la dette de celui-ci, elles ont pour avantage de prévenir le déséquilibre du Budget de 1908”. De Ministerraad ging akkoord, op voorwaarde dat de Congolese instanties officieel verklaarden dat de begroting voor 1907 in evenwicht zou zijn⁽¹⁵⁶⁾. Het is overduidelijk dat de begroting geen structureel tekort mocht vertonen dat het draagvlak voor de overname zou ondermijnen. Hiermee werd terecht geanticipeerd op de parlementaire debatten⁽¹⁵⁷⁾, waarbij meermaals werd onderstreept dat de nieuwe kolonie geen financiële lasten met zich zou brengen. Daartegenover stond dat de Congolese schuld steeg van ca. 106 tot ca. 114 miljoen. De begroting voor 1908 werd dus nog uitgevaardigd door Leopold II⁽¹⁵⁸⁾, maar dat de diensten van het Ministerie van Financiën deze omschreven als “onze begroting” is veelzeggend.

(155) Nota van 14 november 1907. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 590.

(156) Nota van 22 november 1907. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 590. Het bestand bevat tevens een latere, licht aangepaste versie van de nota dd. 2 december 1907. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 591.

(157) Zie bijvoorbeeld *Parl. Hand.* Kamer, BZ 1908, 22 en 23 juli 1908.

(158) Decreet van 31 december 1907 (*Bulletin officiel*, 1908, p. 29).

De voorgaande passages verklaren met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid waarom Minister van Koloniën Jules Renkin niet geneigd was om de rekening voor 1908 te laten verifiëren door het Rekenhof. Hieruit zou immers kunnen blijken dat de regering het parlement een rad voor ogen had gedraaid en de Congolese begrotingstekorten had gemaskeerd. Het in het archief bewaard gebleven dossier⁽¹⁵⁹⁾, de processen-verbaal van de Algemene Vergadering en de Boeken van Opmerkingen van het Rekenhof geven een goed beeld van een jaren aanslepend dispuut.

Het Rekenhof wachtte aanvankelijk vol vertrouwen op de rekening voor 1908. Een in mei 1910 opgestelde interne nota poneerde dat de rekening op termijn wel voorgelegd zou worden aangezien alle inkomsten en uitgaven conform het overnamebedrag voor rekening van België waren⁽¹⁶⁰⁾. Het Ministerie van Koloniën liet echter niets van zich horen, waarna beslist werd dit feit te signaleren in het 78ste Boek van Opmerkingen, dat in december 1910 aan het parlement werd overgemaakt⁽¹⁶¹⁾.

Deze passage vormde het startschot voor een hele hetze. In een nota van het Ministerie van Koloniën werd geïrriteerd opgemerkt dat het Rekenhof geen rekening hield met de omstandigheden, zoals de grote afstanden tussen België en Congo en binnen Congo zelf en de overgang van een Congolees naar een Belgisch regime. Bovendien worstelden de diensten met een gebrek aan (ervaren) personeel. België was tot slot zelf een weinig lichtend voorbeeld. Niettemin zouden de rekeningen binnen enkele weken aan het Rekenhof voorgelegd kunnen worden⁽¹⁶²⁾. De reactie van Minister van Koloniën Renkin was echter veel extremer. Hij wees op het in het rapport van de Commissie van de XVII overgenomen regeringsstandpunt dat de tussenkomst van het Rekenhof voortvloeide uit de tussenkomst van het parlement bij de vaststelling van de begroting. Er kon volgens hem geen sprake van zijn dit retroactief toe te passen aangezien de begroting voor 1908 nog door Leopold II was bekrachtigd. Renkin waste ook onmiddellijk zijn handen in onschuld door elke verantwoordelijkheid voor die rekening af te wijzen. Hij beschuldigde het college zelfs van een inbreuk op de grondwet door Belgische en Congolese wetten door elkaar te halen: "Il ne pourrait être question ... de chercher ... une assimilation entre les opérations de la gestion transitoire et les recettes et les dépenses de l'État belge, et justifier ainsi une intervention de la Cour. Pareille théorie serait en contradiction flagrante avec

(159) Dossier inzake de controle van de algemene rekening van Belgisch Congo voor 1908. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8730/18.291.D.

(160) Nota van Onderbureelhoofd Henri Matton van 27 april 1910 met betrekking tot de begroting van Belgisch Congo – januari 1909, met latere kant- en aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8605.

(161) Boek van Opmerkingen, nr. 78, p. 3. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658.

(162) "Nous pourrions déclarer que nos comptes de 1908 seront remis à la Cour, sauf imprévu, dans quatre ou cinq semaines, ce qui, au point de vue belge, accusera un retard de près d'une année". Nota van afdelingshoofd Fays (?) van 14 januari 1911. BE-BUZA AA, Derde Directie Financiën, A19, inv. nr. 1964.

le § final de l'article 1er de la Constitution". Het Rekenhof had dus volgens hem niet het recht om de rekening te controleren⁽¹⁶³⁾.

Het college liet zich niet afschepen en haalde een hele resem formele argumenten aan om de minister alsnog te overtuigen en probeerde mogelijk de minister gerust te stellen door expliciet te vermelden dat het enkel oordeelde over de wettigheid en niet over de opportuniteit van inkomsten en uitgaven. Bovendien kon zonder afsluiting van de rekening voor 1908 onmogelijk uitspraak gedaan worden over de daaropvolgende rekeningen⁽¹⁶⁴⁾. Er volgde nog een hele resem brieven, maar de toon was gezet en de impasse compleet. De minister ging steeds verder en betwistte het recht van het college om *überhaupt* uitspraken te doen over de wettigheid van inkomsten en uitgaven: "La Cour n'a qu'une mission de vérification... Cette mission est un mandat et, par son essence même, ce mandat doit être formulé de façon précise, doit être nettement déterminé; il est de stricte interprétation"⁽¹⁶⁵⁾.

De publicatie van deze briefwisseling in het Boek van Opmerkingen sloeg eind 1911 in als een bom. Renkin had immers de voorgaande jaren in het plenair halfrond elke discussie over de rekening voor 1908 handig ontweken. Toen liberaal Kamerlid Adolphe Buyl eind 1910 klaagde over de vertraging bij de verificatie⁽¹⁶⁶⁾, minimaliseerde de minister de problemen en onderstreepte hij dat er helemaal geen sprake was van grote vertraging, gelet op het feit dat volledig nieuwe procedures ontwikkeld moesten worden. Hij ontkende echter niet het recht van het college om deze rekening te verifiëren⁽¹⁶⁷⁾. Toen Kamerlid Mechelynck daarbij aansluitend in februari 1911 naar de relaties tussen het Ministerie van Koloniën en het Rekenhof polste, antwoordde Renkin enigszins schertsend: "J'ai le plaisir de répondre à l'honorable membre que ces relations sont exquisés (Rires à droite)"⁽¹⁶⁸⁾. Vervolgens verklaarde hij op een meer ernstige toon dat hij enkel via het Boek van Opmerkingen had vernomen dat het college de rekening voor 1908 verwachtte en hield hij het bij de vage belofte dat de kwestie conform de wet en in overleg met het Rekenhof geregeld zou worden⁽¹⁶⁹⁾.

Renkin had echter al zwaar onder vuur gelegen toen het nieuws over de Stichting van Niederfüllbach (cfr. *infra*) bekend werd en hij had moeten toegeven dat de over de Congolese financiën verstrekte informatie niet klopte⁽¹⁷⁰⁾, een gegeven waarvan de oppositie tijdens de daaropvolgende verkiezingen dankbaar gebruik maakte. Geen wonder dat de in het Boek van

(163) Ingekomen brief van de Minister van Koloniën van 23 januari 1911. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8730/18.291.D.

(164) Voor de tekst van de brief aan de Minister van Koloniën van 27 januari 1911, zie Boek van Opmerkingen, nr. 79, p. 8-10. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658. Zie ook: PV AV 27 januari 1911. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 173.

(165) Boek van Opmerkingen, nr. 79, p. 10-19. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658. Zie ook: PV AV 28 april en 24 juli 1911. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 173.

(166) *Parl. Hand.* Kamer, 1910-1911, 14 december 1910.

(167) *Parl. Hand.* Kamer, 1910-1911, 25 januari 1911.

(168) Voor de aandachtige lezer een duidelijke verwijzing naar het katholiek overwicht binnen het college.

(169) *Parl. Hand.* Kamer, 1909-1910, 1 februari 1911.

(170) *Parl. Hand.* Kamer, 1909-1910, 10 maart 1910. Zie ook: É. VANDERVELDE, *La Belgique et le Congo, op. cit.*, p. 142-144.

Opmerkingen gepubliceerde briefwisseling hem in een lastig parket bracht. Hij anticepeerde op de beroering door bij de voorstelling van de koloniale begroting voor 1912 kort in te gaan op de kwestie en voet bij stuk te houden. Sluw schoof hij de vertraging bij de indiening van de rekening in de schoenen van het Rekenhof door op te merken dat dit het gevolg was van de kritiek in het Boek van Opmerkingen⁽¹⁷¹⁾. Vervolgens probeerde Kamerlid Buyl namens de liberale oppositie met een vurig discours en een spervuur aan citaten uit eerdere parlementaire discussies de minister onder druk te zetten en kleur te laten bekennen. Renkin redde zijn gezicht met het voorstel de rekening in te dienen bij het parlement. Wou het parlement de rekening en de stukken vervolgens aan het Rekenhof overmaken, dan zou hij zich daar niet tegen verzetten⁽¹⁷²⁾. Kamerlid Mechelynk greep deze kans en wist via een motie te bekomen dat de Kamer op eigen initiatief de rekening voor verder onderzoek zou kunnen overmaken aan het Rekenhof⁽¹⁷³⁾. Zo geschiedde op 29 maart 1912⁽¹⁷⁴⁾.

Vanwaar deze plotse, opmerkelijke ommekeer? Merkte Renkin dat het geduld van de Kamer op was? Rekende hij op vertragingsmanoeuvres die het onderzoek van de rekening opnieuw zouden uitstellen? Zo ja, dan slaagde hij in zijn opzet: eind 1912 liet hij het college weten dat de rekening voor 1908 nog bijgestuurd moest worden omdat bij de opmaak van de rekening voor 1909 een aantal fouten opgedoken waren. Het gevolg was dat de rekening niet meer in het Boek van Opmerkingen opgenomen kon worden⁽¹⁷⁵⁾ en de publicatie dus opnieuw met een jaar uitgesteld werd. Dat het Koloniaal Charter geen enkele termijn had opgelegd waarbinnen de rekeningen voorgelegd moesten worden, speelde in zijn voordeel. Het Rekenhof ontving uiteindelijk in mei 1913 de definitieve rekening voor 1908⁽¹⁷⁶⁾, enkele maanden nadat deze voor 1909 was ingediend⁽¹⁷⁷⁾.

Vrijwel onmiddellijk barstte binnen de muren van het Rekenhof een discussie los over de aard van de rekening en de reikwijdte van de controle.

Een eerste knelpunt was dat een meer algemene operationele rekening was voorgelegd, die geen aanduiding gaf van de verrichtingen per begrotingsartikel. Bureelhoofd Elie De Becker merkte op dat volgens het Koloniaal Charter wel degelijk een algemene rekening ingediend moest worden, mét inbegrip van een begrotingsrekening met gedetailleerde en artikelsgewijze verantwoording van de gebruikte kredieten om de parlementaire controle te vergemakkelijken. Een

(171) *Parl. Hand.* Kamer, 1911-1912, 31 januari 1912.

(172) *Parl. Hand.* Kamer, 1911-1912, 1 februari 1912.

(173) *Parl. Hand.* Kamer, 1910-1911, 7 februari 1912.

(174) *Parl. Hand.* Kamer, 1911-1912, 29 maart 1912.

(175) Boek van Opmerkingen, nr. 80, p. 1-2. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658. De stukken betreffende het onderzoek van deze eerste rekeningen werden helaas niet in het dossier aangetroffen.

(176) Ingekomen brief van de Minister van Koloniën van 6 mei 1913. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8730/18.291.D.

(177) Ingekomen brief van de Minister van Koloniën van 15 februari 1913. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8730/871.489. Het Boek van Opmerkingen maakt melding van de ontvangst van een "nieuwe rekening". Boek van Opmerkingen, nr. 81, p. 115-116. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658.

complicerende factor was dat de na 31 december uitgevoerde verrichtingen niet waren opgenomen en de rekening dus enkel voorlopige resultaten weergaf, wat bij het parlement niet in goede aarde zou vallen. Het Rekenhof kon echter geen kritiek uitoefenen omdat de Minister van Koloniën eerder in de Kamer had verklaard dat de in 1908 in natura geïnde belastingen pas in de loop van 1909 verkocht en als inkomsten opgenomen konden worden⁽¹⁷⁸⁾.

De Becker stelde voor om een begrotingsrekening op te vragen en de in 1909 verrichte uitgaven te verifiëren. Dit zou een krachtig signaal aan de Kamer zijn dat het Rekenhof zijn verificatieopdracht ter harte nam. Het voorstel werd echter afgeblokt door liberaal Raadsheer Eugène Piron, die letterlijk en figuurlijk de kanttekening plaatste dat het college al in april 1912 beslist had dat er geen begrotingsrekening nodig was en geen rekening gehouden zou worden met de nog door Leopold II uitgevaardigde begroting. De rekening voor 1908 werd immers enkel en alleen opgevraagd om de verificatie van de daaropvolgende rekeningen mogelijk te maken⁽¹⁷⁹⁾. De Algemene Vergadering aanvaardde echter wel het voorstel om de na 31 december uitgevoerde verrichtingen te verifiëren⁽¹⁸⁰⁾.

Tot slot was er nog de vraag welke bijkomende bewijsstukken opgevraagd zouden worden. Vanzelfsprekend was het onmogelijk alle stukken op te vragen. Maar nog belangrijker was dat beslist werd de controlebevoegdheid minimalistisch te interpreteren: "... n'ayant pas reçu de pouvoirs spéciaux bien déterminés, la Cour ne peut s'arroger d'autres droits que ceux que la Charte lui a conférés". Vandaar dat slechts voor enkele ontvangsten bijkomende informatie opgevraagd werd⁽¹⁸¹⁾.

Desondanks kwamen verschillende manipulaties aan het licht, die mee op initiatief van de Belgische instanties waren doorgevoerd. Terwijl de rekening van de Onafhankelijke Congostaat voor 1907⁽¹⁸²⁾ op de buitengewone dienst een surplus van bijna 700.000 Belgische frank vertoonde, dook in de rekening voor 1908 plots een tekort van 4,44 miljoen op. Zowel het surplus als het tekort waren veroorzaakt door de uitgifte van schatkistbons: "C'est grâce à l'inscription en recette, au compte de 1907, du produit de cette dette flottante que l'excédent de recette a été obtenu". Maar een kanttekening zou de hele kwestie sussen: "Le compte de 1907 ayant été arrêté définitivement par décret du Roi-Souverain, la Cour ne peut, d'après-moi, demander des explications ... Nous devons nous incliner devant le fait accompli sous l'ancien régime et nous borner à exposer sans critique cette opération dans

(178) *Parl. Hand.* Kamer, 1907-1908, 17 december 1908.

(179) Nota I van Bureelhoofd De Becker van 17 juni 1913 met betrekking tot de rekening van Congo voor 1908, met latere kant- en aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8730/18.291.D.

(180) PV AV 5 juni 1912. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 174. Zie ook: Boek van Opmerkingen, nr. 81, p. 115-116. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658.

(181) Nota II van Bureelhoofd De Becker van 30 juni 1913 met betrekking tot nieuwe verantwoording (sstukken), met latere kanttekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8730/18.291.D.

(182) Decreet van 25 september 1908 (*Bulletin officiel*, 1908, p. 373).

notre Cahier d'Observations”⁽¹⁸³⁾. De hele operatie was gelinkt aan een ander pijnpunt, het gebruik van het positief saldo van 700.000 Belgische frank voor de financiering van de nieuwe Weduwen- en Wezenkas van het Ministerie van Koloniën. Tijdens de voorlopige overeenkomst tussen Leopold II en de regering waren beide partijen immers overeengekomen dat een eventueel overschot op de rekening hiervoor gebruikt mocht worden, een overschot dat dus voor 1907 kunstmatig was gecreëerd. Maar ook hier luidde de opmerking: “Question de forme ... Il suffira d'indiquer dans le Cahier”⁽¹⁸⁴⁾. Een ander gat van meer dan 1,7 miljoen Belgische frank werd geslagen door de overmaking van het tegoed van de Spaarkas⁽¹⁸⁵⁾ aan de schatkist van de Onafhankelijke Congostaat, die deze op haar beurt had gebruikt voor allerlei uitgaven⁽¹⁸⁶⁾.

De verificatie leverde dus onthutsende resultaten op, die vervolgens aan de Algemene Vergadering werden voorgelegd⁽¹⁸⁷⁾. Katholiek Raadsheer en rapporteur Desmedt zette echter meteen de toon met de stelling dat rekening gehouden moest worden met het vroegere Leopoldiaanse regime en de door de vorst gedicteerde regels. Bovendien verklaarde het college zich akkoord met het voorstel van de interne afdeling Controle om eenvoudigweg en zonder kritiek een aantal betwistbare maatregelen in het Boek van Opmerkingen te vermelden. Tot slot ontving het Ministerie van Koloniën zowel een officieel⁽¹⁸⁸⁾ als officieus⁽¹⁸⁹⁾ aanbod om bijkomende bewijsstukken en inlichtingen voor te leggen en een aantal zaken uit te klaren.

Toch probeerde het Ministerie van Koloniën de publicatie van het Boek van Opmerkingen nog maar eens uit te laten stellen, want enkele maanden later stelde Raadsheer Van der Kerken dat de geformuleerde bemerkingen niet van die aard waren dat ze de neerlegging van de rekening verhinderden⁽¹⁹⁰⁾.

(183) Nota IV van Bureelhoofd De Becker van 30 juni 1913 met betrekking tot het saldo van de rekening voor 1907, met latere aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8730/18.291.D. Boek van Opmerkingen, nr. 81, p. 128-129. BE-ARA, Rekenhof, inventaris (in druk), inv. nr. 10658.

(184) Nota V van Bureelhoofd De Becker van 30 juni 1913 met betrekking tot de inhouding van 703.500 Belgische frank voor de instelling van een weduwenkas voor het Ministerie van Koloniën, met latere aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8730/18.291.D. Boek van Opmerkingen, nr. 81, p. 130-131. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658.

(185) Decreet van 9 december 1891 tot oprichting van een Spaarkas (*Bulletin officiel*, 1891, p. 274). Het archief van het voormalige Ministerie van Koloniën omvat de rekeningen van de Spaarkas voor de periode 1893-1906 en briefwisseling uit de periode 1891-1919, maar opvallend genoeg quasi niets over deze cruciale episode. BE-BUZA AA, Derde Directie Financiën, A19, inv. nrs. 2016 en 2017.

(186) Nota XVII van Bureelhoofd De Becker van 30 juni 1913 met betrekking tot het saldo op 1 januari 1908. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8730/18.291.D. Boek van Opmerkingen, nr. 81, p. 133-134. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658.

(187) PV AV 1 oktober 1913. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 175.

(188) Minuut van de uitgaande brief aan de Minister van Koloniën van 1 oktober 1913. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8730/18.291.D. Het antwoord werd niet in het dossier aangetroffen.

(189) Nota met betrekking tot de publicatie van de rekening van Belgisch Congo voor 1908, 7 november 1913. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8730/18.291.D.

(190) Proces-verbaal van de Algemene Vergadering 9 december 1913. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 172.

Het gevolg was dat in het eind 1913 gepubliceerde Boek van Opmerkingen de langverwachte rekening voor 1908 eindelijk aan bod kwam⁽¹⁹¹⁾. Hoewel elke zweem van kritiek vermeden werd, spraken de cijfers voor zich: de rekening voor 1908 vertoonde een negatief saldo van meer dan 14,5 miljoen Belgische frank, waarvan de helft voortvloeide uit eerdere begrotingsjaren.

De oppositie had ondertussen vol ongeduld op de rekening gewacht en vergeefs geprobeerd de druk op te voeren. Adolphe Buyl diende in juli 1913 een motie in waarmee het Rekenhof gesommeerd werd haast te maken met de verificatie van de rekening. Hij klaagde aan dat vijf jaar na de overname van Congo nog steeds geen enkele rekening was voorgelegd, wat nefast was voor de parlementaire controle. Hij haalde ook uit naar het Rekenhof: “Ce n’est un secret pour personne que le fonctionnement de la Cour des Comptes est loin d’être parfait”. Katholiek Kamervoorzitter Franz Schollaert verklaarde de motie echter onontvankelijk met het argument dat de Kamer zich niet mocht moeien met de interne werking van het Rekenhof en dat het Bureau informatie zou opvragen⁽¹⁹²⁾.

Het wekt dan ook verbazing dat het Boek van Opmerkingen voor weinig beroering zorgde. Een juridisch knelpunt was evenwel dat het eerdere, in 1911 ingediende ontwerp van rekeningwet was vervallen en dat dus een nieuw wetsontwerp of -voorstel ingediend moest worden⁽¹⁹³⁾. Bij een enkele maanden later gehouden bespreking van de verschillende koloniale begrotingswetten besloot Buyl wegens het late uur niet in te gaan op inhoud van het Boek van Opmerkingen en zich te beperken tot een nieuwe klacht over de vertraging waarmee de rekeningen werden ingediend⁽¹⁹⁴⁾. De oppositie wachtte dus op een geschikt moment om de kwestie aan te kaarten, maar kon niet vermoeden dat de Eerste Wereldoorlog haar die kans zou ontnemen. Bovendien bood het oplopend begrotingstekort van de kolonie ondertussen alle kansen om de regering te bekritisieren⁽¹⁹⁵⁾. Pas in 1934 werd de controversiële rekening uit 1908 samen met de rekeningen uit de periode 1909-1922 zonder enige discussie goedgekeurd. De Kamercommissie voor Koloniën merkte toen op dat: “Het zal niemand ontgaan dat deze rekeningwetten elk belang en elke waarde van onderricht verliezen, om een louter wettelijke formaliteit te worden, wanneer zij op te ver van het beheer dat zij afsluiten verwijderde tijdstippen verschijnen”. Vervolgens bevestigde het zelf deze stelling met de zin “... daar dit alles tot een verre verleden behoort, lijkt het niet gepast er de redenen van te bespreken”⁽¹⁹⁶⁾.

(191) Boek van Opmerkingen, nr. 81, p. 1-2. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658.

(192) *Parl. Hand.* Kamer, 1912-1913, 17 juli 1913.

(193) *Parl. Hand.* Kamer, 1913-1914, 20 januari 1914.

(194) *Parl. Hand.* Kamer, 1913-1914, 13 maart 1914.

(195) *Parl. Hand.* Kamer, 1913-1914, 11 maart 1914.

(196) *Parl. St.* Kamer, 1933-1934, 184; *Parl. Hand.* Kamer, 1933-1934, 3 mei 1934.

De controle vanaf 1909 in praktijk

Niet alleen de controle van de rekening voor 1908 bezorgde het Rekenhof hoofdbreken. Het college zou al gauw ondervinden dat de controle vanaf het begrotingsjaar 1909 evenmin voor de hand lag en voor ellenlange discussies zou zorgen.

De uitgaven op de metropolitane begroting werden conform de Belgische wetgeving op de rijkscomptabiliteit vereffend en leverden nog het minst problemen op. De controle van de inkomsten en uitgaven op de Congolese begroting lag minder voor de hand. Hier betrad het college een volledig nieuw, onbekend terrein. Zoals we in een vorig onderdeel hebben gezien, had de regering verkregen dat het Koloniaal Charter het Rekenhof enkel belastte met een *a posteriori* controle van de algemene rekening. De controlebevoegdheid werd bovendien via een kunstgreep nog verder ingeperkt. Het argument van de regering luidde eerst dat het voorafgaand visum onmogelijk toegepast kon worden op uitgaven die verricht werden in een verre kolonie⁽¹⁹⁷⁾. Het koninklijk besluit van 28 december 1908 waarmee de thesaurie werd gereorganiseerd, bepaalde evenwel expliciet dat betalingsordonnanties van het Ministerie van Koloniën in Brussel – waarvan de diensten bij wijze van spreken om de hoek waren gevestigd – van het visum waren vrijgesteld. Bovendien was geen termijn bepaald waarbinnen bewijsstukken overgemaakt moesten worden.

De bewijsstukken voor januari 1909 werden uiteindelijk pas op 24 februari 1910 aan het Rekenhof overgemaakt nadat de betalingsordonnanties door de Nationale Bank betaald, door de Thesaurie geselecteerd en door de diensten van het Ministerie van Koloniën geverifieerd en met bewijsstukken gedocumenteerd waren⁽¹⁹⁸⁾. Het college ontving dus alleen bewijsstukken nadat de betaling verricht was bij de agenten van de schatkist. Een nefast gevolg was dat door mogelijke vertraging bij de betalingen het Rekenhof het overzicht verloor en niet kon garanderen dat de kredieten niet waren overschreden door de uitgifte van andere, nog niet uitbetaalde mandaten. Onderbureelhoofd Henri Matton signaleerde in een nota nog enkele andere fundamentele problemen⁽¹⁹⁹⁾. De bestaande koloniale wet- en regelgeving inzake de comptabiliteit vertoonde sinds de overname door België een aantal lacunes doordat enkele bepalingen in strijd waren met het Koloniaal Charter. Het Ministerie van Koloniën werkte een nieuwe regeling uit, maar voorlopig zonder concreet resultaat. Het belangrijkste knelpunt was evenwel dat geen enkele termijn was vastgelegd, noch voor de indiening van de verantwoordingsstukken, noch voor de indiening van de algemene rekening. Tot slot was geweten dat de administratie de reactie van het college op het eerste dossier voor januari 1909 wou afwachten, vooraleer het de

(197) Cfr. het hoger reeds aangehaalde antwoord op de vraag van Kamerlid Paul Janson. *Parl. Hand.* Kamer, 1907-1908, 28 april 1908.

(198) *Parl. Hand.* Kamer, 1910-1911, 25 januari 1911.

(199) Nota van Onderbureelhoofd Henri Matton van 27 april 1910 met betrekking tot de begroting van Belgisch Congo – januari 1909, met latere kant- en aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8605.

daaropvolgende dossiers met alle gevraagde stukken zou overmaken. De bal lag dus in het kamp van het Rekenhof, dat over geen enkel houvast beschikte.

Pas een half jaar later was het onderzoek van het eerste dossier afgerond en werd duidelijk dat er nog veel vragen waren. Het Rekenhof kaartte bij de Minister van Koloniën niet minder dan zesenvestig punten aan, met als rode draad dat ofwel bijkomende gegevens, ofwel bewijsstukken overgemaakt moesten worden om de wettigheid en de correcte aanrekening van de uitgaven te kunnen verifiëren⁽²⁰⁰⁾. Hoewel de samenwerking aanvankelijk wel leek te vlotten, zorgde een ogenschijnlijk triviaal dispuut voor hoogoplopende spanningen. Het Ministerie verzette zich met klem tegen een voorstel van het Rekenhof om naar Belgisch voorbeeld een modelformulier voor de maandelijkse regularisatieordonnanties te gebruiken met het argument dat het college louter een controle- en geen vereffeningsoverheidsbevoegdheid bezat. Het voorstel van het departement luidde daarentegen om enkel het totaalbedrag van uitgegeven, maar nog niet geïnde betalingsordonnanties in de algemene rekening in een aparte rubriek op te nemen en op het ritme van de uitbetaling te verantwoorden⁽²⁰¹⁾. Dit leidde dan weer bij de diensten van het Rekenhof tot kritiek en de opmerking dat bij gebrek aan wettelijk kader het college in feite naar eigen goeddunken kon optreden. Het voorstel van het departement zou bovendien tot gevolg hebben dat de rekening maar afgesloten kon worden nadat alle betalingsordonnanties geïncasseerd waren⁽²⁰²⁾. De kanttekeningen⁽²⁰³⁾ en het finale antwoord⁽²⁰⁴⁾ geven aan dat het college voet bij stuk hield. Het departement toonde zich al even onverzettelijk en bleef erop hameren dat geen enkele bepaling van de Belgische wetgeving op de rijkscomptabiliteit op koloniale verrichtingen toegepast mocht worden⁽²⁰⁵⁾.

Het – onopgeloste – dispuut zorgde voor heel wat vertraging, waardoor pas in juni 1911 het departement alle bijkomende gegevens overmaakte en alle vragen beantwoordde⁽²⁰⁶⁾. Vervolgens konden ook de dossiers van de daaropvolgende maanden overgemaakt worden⁽²⁰⁷⁾, een half jaar later dan de Minister van Koloniën in de Kamer had vooropgesteld⁽²⁰⁸⁾. Het bijkomende

(200) Minuut van een uitgaande brief van 11 oktober 1910 aan de Minister van Koloniën. BE-ARA, Rekenhof, inventaris (in druk), inv. nr. 8605. Zie ook: PV AV 11 oktober 1910. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 172.

(201) Ingekomen brief van 17 januari 1911 van Directeur-Generaal Arnold namens de Minister van Koloniën. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8605.

(202) Nota van Ledrut van 28 januari 1911, met latere kanttekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8605.

(203) “Notre mission est tracée par l’art. 13 de la Charte coloniale et nous pouvons, d’après moi, donner notre approbation aux dépenses qui nous sont soumises, en employant la formule “visé et enregistré”, si nous le jugeons opportun”.

(204) PV AV 24 februari 1911. BE-ARA, Rekenhof, inventaris (in druk), inv. nr. 173; minuut van een uitgaande brief aan de Minister van Koloniën van 24 februari 1911. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8605.

(205) Ingekomen brief van 1 maart 1911 van Directeur-Generaal Arnold namens de Minister van Koloniën. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8605.

(206) Ingekomen brief van de Minister van Koloniën van 13 juni 1911. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8605.

(207) Het dossier inzake februari 1909 werd bijvoorbeeld pas op 4 augustus 1911 overgemaakt. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8606.

(208) *Parl Hand.* Kamer, 1910-1911, 25 januari 1911.

onderzoek sleepte nog een hele tijd aan en leidde tot allerhande rechtzettingen van materiële fouten, opmerkingen met betrekking tot de aanrekening op de begroting en vragen om bijkomende gegevens om de wettigheid te kunnen afdtoetsen.

De Kamer had ondertussen lucht gekregen van de vertraging waarmee de verificatie te kampen had en het dispuut over de overmaking van bewijsstukken. Minister van Koloniën Renkin ontkende evenwel dat er sprake was van grote vertragingen, gelet op gelijkaardige lange termijnen voor de Belgische algemene rekening, de grote afstanden en het feit dat nieuwe procedures ingevoerd en afspraken gemaakt moesten worden. Hij maakte meteen van de gelegenheid gebruik om de beperkte bevoegdheden van het college te onderstrepen: “Elle n’a qu’une mission de contrôle: elle vérifie les dépenses et leur conformité avec les crédits. Elle contrôle les faits accomplis. Sa vérification, l’article 15 de la charte le dit, porte sur le compte général de la colonie. Les pièces comptables ne doivent lui être soumises que comme annexes justificatives du compte. Donc en droit, l’envoi des pièces comptables à la cour des comptes pourrait être retardé jusqu’à l’envoi du compte général”. Dit bood hem meteen ook de kans om de overmaking van stukken vóór de afsluiting van de rekening te presenteren als een lovenswaardige presentatie, aangezien dit strikt genomen niet moest. Zijn departement had niets te verbergen en wou de controle juist vergemakkelijken⁽²⁰⁹⁾. Kamerlid en liberaal kopstuk Albert Mechelynck liet zich echter geen rad voor de ogen draaien en maande de minister aan tot spoed⁽²¹⁰⁾. Adolphe Buyl citeerde vervolgens verschillende uitspraken van de minister en een aantal paragrafen uit het Boek van Opmerkingen, wees op de vele tegenstrijdigheden en eiste opnieuw dat de bewijsstukken alsnog overgemaakt zouden worden aan het Rekenhof. De uitbreiding van dit systeem tot de daaropvolgende rekeningen hield bovendien het risico in dat het inzagerecht van parlementsleden ingeperkt zou worden en dat terwijl de minister in 1908 nog had verzekerd dat dit recht gerespecteerd zou worden⁽²¹¹⁾. Een jaar later verklaarde Renkin dan weer voor de Kamer dat het Rekenhof binnenkort de laatste stukken voor 1909 zou ontvangen, zodat het in staat zou zijn deze te verifiëren en opmerkingen te formuleren. Volgens hem verliep alles dus op wieltjes. Het venijn zat hem echter in de staart: hij beaamde dat er geen termijn was bepaald waarbinnen de rekening voorgelegd moest worden, maar zag daar geen graten in aangezien de ervaring eerst moest uitwijzen welke termijn aangewezen was⁽²¹²⁾.

De kritische opmerkingen in de Kamer en de halsstarrige houding van het Rekenhof misten evenwel hun doel niet. De werkwijze van het Ministerie van Koloniën was niet veel langer houdbaar, met vertragingen die steeds verder opliepen. Nog meer oponthoud zou een blamage voor de minister vormen, een minister die al onder vuur lag door het geharrewar over de rekening voor 1908. Of zoals een interne nota van het Rekenhof opmerkte:

(209) *Parl. Hand.* Kamer, 1910-1911, 25 januari 1911.

(210) *Parl. Hand.* Kamer, 1910-1911, 27 januari 1911.

(211) *Parl. Hand.* Kamer, 1910-1911, 2 februari 1911.

(212) *Parl. Hand.* Kamer, 1911-1912, 1 februari 1912.

“Le Dépt des Colonies ... a dû voir ... le désir de ce collègue de ne pas transmettre aux Chambres, le compte général de la colonie, sans en avoir contrôlé tous les éléments. ... il eût peut-être été impossible pour la Cour de jamais transmettre au Parlement un compte de la Colonie dont tous les éléments fussent vérifiés”⁽²¹³⁾.

Renkin maakte een bocht van honderdtachtig graden en liet in maart 1912 aan het Rekenhof weten dat een net voordien doorgevoerde reorganisatie van zijn financiële diensten (en bijhorende centralisatie van alle boekhoudkundige verrichtingen)⁽²¹⁴⁾ het mogelijk maakte om de uitgaven voortaan anders te verantwoorden. Voor de in Brussel verrichte uitgaven zou met ingang van 1 april dagelijks een overzicht van alle in Brussel uitgegeven ordonnanties en de bijhorende bewijsstukken overgemaakt worden. Ook voor de in Afrika verrichte uitgaven zou zo snel mogelijk naar dit systeem overgeschakeld worden. Tot slot beloofde hij ook de achterstallige verantwoording van de in 1909 en 1910 verrichte uitgaven te versnellen⁽²¹⁵⁾.

Het Rekenhof was bijzonder opgetogen⁽²¹⁶⁾. Het voorstel van de minister behelste immers een op Belgische leest geschoeid verificatiesysteem, dat in feite nog in weinig verschilde van het voorafgaand visum aangezien het opmerkingen kon formuleren en fouten kon laten rechtzetten nog vooraleer de uitgave werkelijk verricht was⁽²¹⁷⁾. Pittig detail is dat de dagelijkse overmaking van alle betalingsordonnanties en bewijsstukken aantoont dat het effectief mogelijk was om de in Europa verrichte uitgaven aan het voorafgaand visum te onderwerpen, zonder nadelige impact voor de administratie.

Hoewel – of juist omdat – nu massa’s stukken aan het Rekenhof werden overgemaakt, slaagde het departement er toch in bepaalde zaken voor het Rekenhof te verbergen. Eind 1912 eiste het college bijvoorbeeld enkele delegatiebesluiten op⁽²¹⁸⁾, waardoor het departement ontdekte dat het Rekenhof verkeerdelijk veronderstelde dat diegenen die de betalingsordonnanties ondertekenden ook de bevoegdheid bezaten om de vereffening van uitgaven goed te keuren: “Quoi qu’il en soit, il importe de laisser cet organisme sous cette bonne impression”. Het kwam er dus op aan om het Rekenhof in de waan te laten en de besluiten in dezelfde, vage zin aan te passen⁽²¹⁹⁾. Soms

(213) Nota van 11 april 1912, met latere kant- en aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8605.

(214) Koninklijk besluit van 14 februari 1912 (*Bulletin officiel*, 1912, p. 203). Zie ook *Almanach royal*, Brussel, Guyot, 1912, p. 267-268.

(215) Ingekomen brief van de Minister van Koloniën van 26 maart 1912. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8605.

(216) “Les nouvelles mesures proposées par M. le Ministre ... constituent un succès pour la Cour”. Nota van 11 april 1912, met latere kant- en aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8605.

(217) Nota van 11 april 1912, met latere kant- en aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8605.

(218) Ingekomen brief van het Rekenhof van 25 oktober 1912. BE-BUZA AA, “Classement Provisoire”, voorlopige toegang, inv. nr. 1614/ “Cour des Comptes N° 1-10”.

(219) Nota van 7 november 1912. BE-BUZA AA, “Classement Provisoire”, voorlopige toegang, inv. nr. 1614/ “Cour des Comptes N° 1-9”. Met succes, zie de nota van 25 november 1912, met latere kant- en aantekeningen in: BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8614/17.359.D.

bestond de oplossing erin om niet te antwoorden⁽²²⁰⁾ of op facturen niet te verwijzen naar openbare aanbestedingen of contracten en zo te vermijden dat het Rekenhof bijkomende informatie opvroeg⁽²²¹⁾. Nu en dan werd ook met succes druk uitgeoefend: zo vertoont één brief met betrekking tot het tijdstip van de berekening van intresten door de Spaarkas de aantekening dat Rekenhof-directeur Fortin beloofd had de bewuste briefwisseling niet in het Boek van Opmerkingen op te nemen⁽²²²⁾. Tot slot oordeelde het college op basis van stukken. Het departement maakte zich dus weinig zorgen over een vraag van het Rekenhof met betrekking tot door de Spaarkas uitgekeerde interesten aangezien het college onmogelijk ter plaatse kon verifiëren of het antwoord gefundeerd was⁽²²³⁾.

Dit waren overigens géén geïsoleerde incidenten, maar eerder indicaties van een consequent streven om de parlementaire controle af te zwakken. Veelbetekenend is dat bij de beoogde herziening van de wet- en regelgeving inzake de Congolese comptabiliteit⁽²²⁴⁾ het streefdoel was om de controle van het Rekenhof in de mate van het mogelijke in te perken. Secretaris-generaal Droogmans richtte met een besluit van 14 april 1909 een commissie op die een voorontwerp van reglement op de comptabiliteit van de koloniale inkomsten en uitgaven moest opstellen, een commissie die enkel ambtenaren van het ministerie in haar rangen telde⁽²²⁵⁾. Volgens een latere nota was het streefdoel van de commissie “... à réduire à son minimum l’immixtion de la Cour des Comptes dans les affaires du Département ...” De indiening van het wetsontwerp bij het parlement werd echter enkele jaren uitgesteld, zodat de nodige praktijkervaring opgedaan kon worden. Een meevaller, want het Rekenhof was ondertussen op de grenzen van het eigen kunnen gebotst. Of zoals een interne nota van het ministerie in 1913 stelde: “En 1909, nous avions à compter beaucoup avec la Cour des Comptes qui se préparait à exercer sur les affaires de la Colonie un contrôle des plus sérieux et de tous les instants. Aujourd’hui que la Cour des Comptes a la conviction que nous voulons faire bien et que, d’un autre côté, elle ne possède ni les locaux ni les crédits nécessaires pour augmenter son personnel, elle ne demande qu’à simplifier, qu’à nous seconder et à nous aider le cas échéant de ses conseils.

(220) Ingekomen brief van het Rekenhof van 27 juni 1913 en bijgevoegde nota met de opmerking “Nous laisserons donc sans réponse jusqu’à ce que la Cour soulève à nouveau la question”. BE-BUZA AA, “Classement Provisoire”, voorlopige toegang, inv. nr. 1614/“Cour des Comptes N° 6-104”.

(221) Want: “Bien que la Cour soit dans son droit en nous réclamant ces documents, nous allons vers un nouveau système de paperasses”. Nota voor de Tweede Directie van 4 maart 1913. BE-BUZA AA, “Classement Provisoire”, voorlopige toegang, inv. nr. 1614/“Cour des Comptes N° 6-110”.

(222) Ingekomen brief van het Rekenhof van 8 augustus 1913. BE-BUZA AA, “Classement Provisoire”, voorlopige toegang, inv. nr. 1614/“Cour des Comptes N° 5-94”.

(223) Nota voor de secretaris-generaal van het Ministerie van Koloniën van 8 september 1913. BE-BUZA AA, “Classement Provisoire”, voorlopige toegang, inv. nr. 1614/“Cour des Comptes N° 7-119”.

(224) Nota van de Derde Directie Financiën van het Ministerie van Koloniën, [1909]. BE-BUZA AA, Derde Directie Financiën, A19, inv. nr. 1962.

(225) Eensluitend afschrift van het besluit van de secretaris-generaal van het Ministerie van Koloniën van 14 april 1909. BE-BUZA AA, Derde Directie Financiën, A19, inv. nr. 1962.

Cela m'a été affirmé très souvent et tout récemment encore, par le Président, par des Conseillers et des fonctionnaires de cet organisme"⁽²²⁶⁾.

Kernvraag is natuurlijk welke resultaten deze controle opleverde en wat in het Boek van Opmerkingen gerapporteerd werd. In feite weinig wereldschokkends, door de grenzen aan de controle, de droge opsomming van een beperkt aantal discussiepunten en de vertraging waarmee de rekeningen aan het parlement waren voorgelegd waardoor ze alle actualiteitswaarde verloren⁽²²⁷⁾.

“Royale” compensaties

Tot slot was er nog de heikele controle van de financiële compensaties die wegens de overname van Congo aan Leopold II waren verleend, aangezien het college daarmee in het vaarwater van de vorst zelf kwam. Die wou immers al van jongs af aan een dynastiek fonds creëren dat ten dienste zou staan van de koning en zijn opvolgers en zo ontsnappen aan de door het Belgisch Burgerlijk Wetboek opgelegde gelijke verdeling van erfenissen over alle directe nakomelingen⁽²²⁸⁾. Hij dreef zijn pogingen om een dergelijke, niet echt koosjere vermogensplanning te realiseren nog verder op naarmate hij ouder werd en de Congolese opbrengsten zijn fortuin opnieuw deden aanzwellen. Met de instelling van de Koninklijke Schenking slaagde hij er rond de eeuwwisseling in om met instemming van de regering talloze onroerende eigendommen in een aparte stichting onder te brengen en aan zijn opvolgers ter beschikking te stellen⁽²²⁹⁾. Daarnaast was er nog zijn gigantisch roerend fortuin dat – ondanks de officiële versie dat het slechts de 15 miljoen frank omvatte die hij van zijn vader had geërfd en op zijn beurt wou nalaten aan zijn dochters – opnieuw was aangegroeid tot ca. 50 miljoen Belgische frank. De Kroonstichting werd het vehikel om dit fortuin veilig te stellen tot het onder grote binnenlandse en buitenlandse druk werd getorpedeerd⁽²³⁰⁾. Noodgedwongen stemde hij in met de ontbinding van de stichting en de overdracht van alle tegoeden aan België of Belgisch Congo.

(226) Kopie van het besluit van de secretaris-generaal van het Ministerie van Koloniën van 16 juli 1913. BE-BUZA AA, Derde Directie Financiën, A19, inv. nr. 1962. Het Rekenhof bevestigde in het Boek van Opmerkingen dat gebrek aan middelen een belangrijke hinderpaal vormde. Boek van Opmerkingen, nr. 81, p. 3-6. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658.

(227) Boek van Opmerkingen, nr. 81, p. 106-107. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658.

(228) Bovendien zouden door de huwelijken van Belgische prinsessen met leden van andere vorstehuizen grote delen van het Belgisch koninklijk fortuin naar het buitenland verdwijnen. J. STENGERS, “Léopold II et le patrimoine dynastique”, *op. cit.*, p. 63-91.

(229) Wet van 31 december 1903 (*BS*, 1 januari 1904). Zie ook: Robert SENELLE, Émile CLEMENT & Edgard VAN DE VELDE, *Handboek voor de koning*, Tielt, Lannoo, 2004, p. 311-317; J. STENGERS, “Léopold II et le patrimoine dynastique”, *op. cit.*, p. 97-103.

(230) J. STENGERS, *Combien le Congo a-t-il coûté*, *op. cit.*, p. 240-245; J. STENGERS, “Léopold II et le patrimoine dynastique”, *op. cit.*, p. 108-109.

Leopold II gaf zijn Kroonstichting echter niet zonder slag of stoot op en verkreeg na lange, moeizame onderhandelingen⁽²³¹⁾ “royale”⁽²³²⁾ compensaties. België verbond er zich toe een aantal in uitvoering zijnde werken van de Kroonstichting te voltooien. Bijlage III van de aan het overnameverdrag bijgevoegde akte bepaalde dat de Belgische staat de bestaande schulden van de stichting voor een totaal bedrag van ca. 1,1 miljoen Belgische frank overnam. De nog te voltooien werken werden vermeld in bijlage V en zouden onder toezicht van het Rekenhof betaald worden via een bijzonder fonds van 45,5 miljoen. Daarnaast werd uit dankbaarheid voor zijn vele “opofferingen” nog een tweede fonds van 50 miljoen ten laste van de kolonie gecreëerd en via 15 annuïteiten aan de vorst en diens opvolgers uitgekeerd. Dit fonds diende ter financiering van vaag omschreven “... œuvres diverses en faveur du Congo”⁽²³³⁾.

Hoewel Leopold II dus miljoenen toegeschoven kreeg, kon de regering dit als een positieve ontwikkeling presenteren aangezien de Kroonstichting werken voor een bedrag van 150 miljoen had voorzien en de regering na lang onderhandelen had bedongen dat enkel de reeds vastgelegde uitgaven onder het programma zouden vallen. Tegelijkertijd werd benadrukt dat 45,5 miljoen het absolute maximum was en dat er een grote kans bestond dat het eindbedrag lager zou liggen⁽²³⁴⁾. Tot slot werd meermaals gewezen op de controle door het Rekenhof⁽²³⁵⁾, die door de regering zelf was voorgesteld⁽²³⁶⁾.

De koning werd nu plots in een budgettair keurslijf gedwongen en probeerde via allerlei omwegen zoveel mogelijk bijkomende middelen te verwerven. Hij snoeide in de uitgaven en verkocht een groot deel van zijn schilderijen- en meubelcollectie⁽²³⁷⁾. Hij probeerde ook zoveel mogelijk zijn Civiele Lijst te ontzien: zo werd in maart 1909 op aandringen van het koninklijk hof een factuur van 10.000 Belgische frank voor nieuwe gordijnen in het Brussels paleis door de Belgische staat betaald, met het argument dat de bestaande vervangen moesten worden als gevolg van verbouwingswerken⁽²³⁸⁾. De via deze omwegen verkregen overschotten liet hij in zijn persoonlijk vermogen storten⁽²³⁹⁾.

Voorts stond het Rekenhof – dat voor de eerste maal werd geconfronteerd met “persoonlijke” uitgaven van de koning – onder grote druk om de nodige flexibiliteit aan de dag te leggen bij hun aanrekening en vereffening.

(231) J. STENGERS, *Belgique et Congo, op. cit.*, p. 168-172.

(232) Al dan niet in de twee betekenissen van het woord. Of deze gul waren, hangt uiteraard af van de bredere visie op Leopold II, zowel door tijdgenoten als door latere historici.

(233) J. STENGERS, *Belgique et Congo, op. cit.*, p. 171-173.

(234) *Parl. Hand. Kamer*, BZ 1908, 3 juli en 19 augustus 1908.

(235) *Parl. Hand. Kamer*, 1907-1908, 6 mei 1908.

(236) Zie bijvoorbeeld de aantekeningen van commissielid Louis De Saedeleer: BE-ARA, Archief Louis De Saedeleer, I220/06, inv. nr. 1.

(237) Liane RANIERI, “Stedenbouw: een vroege passie van Leopold II”, in J. STENGERS & G. JANSSENS, eds., *Nieuw licht op Leopold I en Leopold II, op. cit.*, p. 234.

(238) Eén nota van het kabinet van de kabinetschef Lambin van de Minister van Openbare Werken van 12 maart 1909 vermeldt veelbetekenend: *Pensez-vous que la Cour des Comptes admettrait l'intervention pécuniaire de l'État?* BE-ARA, Ministerie van Openbare Werken. Administratie Bruggen en Wegen. Civiele gebouwen, T039/7, inv. nr. 73.

(239) L. RANIERI, “Stedenbouw: een vroege passie”, *op. cit.*, p. 234.

Toen een eerste factuur voor de levering en plaatsing van ramen in een bijgebouw van de koninklijke villa in Oostende voor 3000 frank werd voorgelegd in uitvoering van bijlage III, doken al de eerste problemen op. Eerst en vooral werd onderstreept dat de in deze bijlage opgesomde uitgaven eenvoudigweg aanvaard moesten worden omdat voor deze bijlage nergens verwezen werd naar zijn controle. Bovendien werd het onderscheid tussen de twee bijlagen bemoeilijkt doordat het aan het Ministerie van Openbare Werken op de buitengewone begroting ter beschikking gesteld krediet dat 45,5 miljoen frank bedroeg⁽²⁴⁰⁾ ook voor de uitgaven op bijlage III moest dienen omdat er dus op gerekend werd dat de uitgaven onder bijlage V lager zouden uitvallen. Raadsheer Eugène Piron concludeerde dan ook dat voor bijlage III het college zich tevreden moest stellen met door de Minister van Openbare Werken goedgekeurde attesten van de beheerders van de Kroonstichting en enkel voor bijlage V stukken kon opvragen om te kunnen oordelen over de uitgaven. Het krediet van 45,5 miljoen zou zowel voor bijlage III als V aangewend worden hoewel het bedrag dus enkel overeenstemde met het in die laatste opgenomen cijfer⁽²⁴¹⁾.

Een daaraan gekoppeld probleem was dat uit de voorgelegde stukken niet altijd bleek onder welke bijlage de uitgaven vielen en dus evenmin of deze wel of niet onder de controlebevoegdheid vielen. Dat gold onder meer voor de terugbetaling van voorschotten van de Civiele Lijst aan de Kroonstichting, want sommige dateerden nog van vóór de overname en boden de mogelijkheid om oudere uitgaven van de vorst alsnog door de staat te laten betalen⁽²⁴²⁾. Het Rekenhof probeerde daarom het departement kleur te laten bekennen door bijkomende informatie op te vragen⁽²⁴³⁾. Het Ministerie van Openbare Werken maakte bijkomende bewijsstukken over, maar gaf ook een bijzonder brede interpretatie aan de bijgevoegde akte door te stellen dat deze geen formele maximumlimiet had voorzien en dat de Belgische staat alle verplichtingen van de Kroonstichting had overgenomen, met inbegrip van de voorschotten door de Civiele Lijst. Geslepen werd de brief afgesloten met het bericht dat er geen andere voorschotten meer verschuldigd waren aan de Civiele Lijst, gestaafd door een verklaring van de intendant, baron Constant Goffinet⁽²⁴⁴⁾. De burelen van het Rekenhof waren nog steeds niet helemaal overtuigd en stelden voor nog meer bewijsstukken op te vragen. Raadsheer Eugène Piron blokte dit evenwel deskundig af en nam de stelling van het departement klakkeloos over. De verzekering van Goffinet gaf de doorslag: “Cette affirmation nous met à l’aise et permet de nous montrer

(240) *Parl. St. Kamer*, 1907-1908, 172; wet van 16 september 1908 (*BS*, 18 september 1908). Het was overigens een bewuste keuze van de regering om de middelen via deze meer algemene begrotingswet te voorzien, want “... le dépôt d’une loi spéciale serait de nature à provoquer des difficultés”. Brief van Minister van Financiën Frans Liebaert aan Leopold II van 28 maart 1908. BE-AKP, Overzeese expansie, I001, inv. nr. 99/16.

(241) Nota van [juni] 1909. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 2516/15.159.D.

(242) Nota van [1] juni 1909, met latere aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 2517/15.457.D.

(243) Minuut van een uitgaande brief aan de Minister van Openbare Werken van 7 juli 1909. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 2517/15.457.D.

(244) Ingekomen brief van hoofdingenieur der Bruggen en Wegen Einefelder (?) van 17 augustus 1909. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 2517/15.457.D.

conciliant”⁽²⁴⁵⁾. Volgens de omslag van het dossier werden de uitgaven uiteindelijk op 3 september 1909 vereffend⁽²⁴⁶⁾.

Een nota van het Ministerie van Financiën van eind juli 1909 schetst echter een ontluisterend beeld van de machinaties achter de schermen. De auteur van deze nota, onderdirecteur Gallez van de Administratie van de Thesaurie⁽²⁴⁷⁾, meldde dat hij een lang onderhoud achter de rug had met Raadsheer Piron over een andere, gelijkaardige affaire. Blijkbaar bevestigde Piron dat het college het ter beschikking gestelde krediet van 45,5 miljoen frank als twee aparte onderdelen beschouwde, met een som van 1.118.000 frank die bestemd was voor de uitgaven van bijlage III en de overige 44.332.000 frank die aangewend werd voor de in bijlage V omschreven werken. Probleem was evenwel dat de in bijlage III omschreven uitgaven veel hoger lagen, maar daar kon wel een mouw aan gepast worden: “M. Piron admet parfaitement, et la Cour sera sans doute de son avis, qu’il y ait continuité de travaux, pour les créances énumérées à l’annexe III”. De uitgaven konden dus zonder probleem naar de andere bijlage overgeheveld worden en alsnog op kosten van de Belgische staat verricht worden indien een geloofwaardige uitleg werd gegeven, want: “La Cour des Comptes est très désireuse de se montrer aussi conciliante que possible, mais, comme elle craint les investigations de certains membres de la législature, elle demande qu’on lui fournisse des renseignements”. Piron verklaarde zich zelfs bereid om uit verlof terug te keren om in hoogsteigen persoon de stukken te onderzoeken en samen met een medewerker van Openbare Werken te bekijken welke antwoorden op de vragen van het college gegeven en welke inlichtingen aangeleverd moesten worden⁽²⁴⁸⁾. Regeringsinstanties kregen dus de hulp van een lid van het college bij het om de tuin leiden van Rekenhof én parlement. Dat Piron tot de liberale minderheid behoorde en slechts enkele maanden voordien met hulp van de katholieke meerderheid en tegen de zin van de progressieve liberalen tot raadsheer was verkozen,⁽²⁴⁹⁾ verklaart vermoedelijk waarom juist hij bereid was zijn medewerking te verlenen.

Het enige discussiepunt dat uiteindelijk het Boek van Opmerkingen haalde, was de inrichting van het Bellevue-gebouw als bijkomende vleugel van het Brusselse koninklijk paleis⁽²⁵⁰⁾. Toen de Minister van Openbare Werken in oktober 1909 de kosten voor de bemeubeling van dit gebouw op het fonds wou aanrekenen, merkte het college op dat in bijlage V enkel sprake was van inrichtingskosten, niet van de aanschaf van meubels. De burelen waren zich ongetwijfeld bewust geworden van de toegeeflijke standpunten van het college en hielden een slag onder de arm met de stelling dat indien het college

(245) Nota van 20 augustus 1909, met latere aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 2517/15.457.D.

(246) Vermoedelijk door de afdeling Controle van het Rekenhof, want in de processen-verbaal van de Algemene Vergadering werd geen enkele vermelding aangetroffen.

(247) *Almanach royal*, Brussel, 1909, p. 160.

(248) Nota van G. Gallez, [juli 1909]. BE-ARA, Ministerie van Financiën. Oud Fonds, T074, inv. nr. 591.

(249) *Parl. Hand.* Kamer, 1907-1908, 30 april 1908. Toen was reeds geweten dat het Rekenhof de uitgaven op het bijzonder fonds van 45,5 miljoen zou controleren.

(250) Liane RANIERI, *Léopold II urbaniste*, Brussel, Hayez, 1973, p. 164.

toch de uitgave wou vereffenen, het aangewezen was om achter de schermen te pleiten voor de opmaak van een inventaris van het meubilair. Raadsheer Demarteau aarzelde evenwel niet en stelde voor het Ministerie van Openbare Werken te contacteren⁽²⁵¹⁾. Het dossier lag erg gevoelig, want het was ondertussen al opgedoken in de pers⁽²⁵²⁾. Het antwoord van de minister luidde evenwel dat de Kroonstichting nog vóór de overdracht aan de Belgische staat de levering van meubilair mondeling was overeengekomen met diverse leveranciers⁽²⁵³⁾. Binnen de muren van het Rekenhof werd dit terecht op geloof onthaald⁽²⁵⁴⁾. Raadsheer Demarteau was bovendien niet opgezet met deze afwijking van het principe dat dergelijke uitgaven voor rekening van de Civiele Lijst waren. Maar – zoals in het Boek van Opmerkingen werd gesignaleerd⁽²⁵⁵⁾ – het kon deze interpretatie niet weerleggen en had geen andere keuze dan de uitgave te vereffenen. Dat de burelen ook vraagtekens plaatsten bij de terbeschikkingstelling van een gebouw aan een lid van de koninklijke familie zonder tussenkomst van het parlement, werd niet vermeld⁽²⁵⁶⁾.

Voorts kunnen we niet anders dan concluderen dat Leopold II de bijgevoegde akte eigenlijk nóg veel ruimer wou interpreteren, vooraleer zijn dood zijn ambitieuze plannen finaal doorkruiste. Een in het archief van het koninklijk paleis aangetroffen officieus ontwerp van koninklijk besluit van zijn hand bepaalde dat het overschot van het fonds van 45,5 miljoen aangewend zou worden voor de inrichting van een Japans en een Chinees Museum in Laken⁽²⁵⁷⁾, uitgaven die helemaal niet voorzien waren. Klaarblijkelijk was zelfs dit nog een toegeving aan Minister van Koloniën Renkin, want een andere, daarbij aangetroffen nota vermeldde: “Si le Ministre préfère que la tour chinoise (*sic*) et le restaurant soient ... complétés sur le disponible des 45.500.000 francs, pas d’objections”⁽²⁵⁸⁾. Daartegenover staat dat de Belgische staat zich evenmin aan zijn woord hield en talloze beloofde werken – met name in Oostende – niet zou uitvoeren⁽²⁵⁹⁾.

Tot slot was er nog het bijzonder fonds van 50 miljoen. Voor dit fonds was aanvankelijk geen enkel formeel controlemechanisme voorzien en gold zelfs

(251) Nota van verificateur Hubert Gourmont van november 1909, met latere aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 2517/15.662.D.

(252) Krantenknipsel uit *Le National*, 29 oktober 1909. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 2517/15.662.D.

(253) Ingekomen brief van de Minister van Openbare Werken van 17 december 1909. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 2517/15.662.D.

(254) Nota van verificateur Hubert Gourmont van januari 1910, met latere aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 2517/15.662.D.

(255) Boek van Opmerkingen, nr. 78, p. 21. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10658.

(256) Nota van verificateur Hubert Gourmont van november 1909, met latere aantekeningen. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 2517/15.662.D. De regering had wel uitgebreid uitleg verschaft, maar dit was géén wettelijke regeling. Bovendien werd de beslissing in het parlementair halfroond bekritiseerd, zie bijvoorbeeld: *Parl. Hand.* Senaat, BZ 1908, 2 september 1908, p. 99.

(257) Handgeschreven tekst van een koninklijk besluit, [26 maart 1909]. BE-AKP, Overzeese expansie, I001, inv. nr. 5/11.

(258) Nota van Leopold II, [26 maart 1909]. BE-AKP, Overzeese expansie, I001, inv. nr. 5/11.

(259) L. RANIERI, *Léopold II urbaniste*, op. cit., p. 253 en 256.

geen ministeriële verantwoordelijkheid. De oppositie klaagde dit met veel misbaar aan in de Commissie van de XVII⁽²⁶⁰⁾ en in het plenair halfroond⁽²⁶¹⁾, maar de enige concessie waartoe de regering aanvankelijk bereid was, was de belofte dat het parlement op voorhand geraadpleegd zou worden over de aanwending van de jaarlijkse uitgekeerde sommen⁽²⁶²⁾. Kamerlid Paul Hymans zette echter druk op de ketel met een amendement dat stipuleerde dat de betalingen op het fonds mee door de minister goedgekeurd moesten worden en dat over de aanwending jaarlijks verslag uitgebracht moest worden⁽²⁶³⁾.

Dit was niet naar de zin van Leopold II, die in extremis een gelijkaardig regeringsamendement liet indienen, maar dan wel mét de cruciale bijkomende bepaling dat de vorst de annuïteiten kon aanwenden "... dans les proportions qu'il indique"⁽²⁶⁴⁾. Uit eerder overleg met zijn bondgenoten blijkt zijn ware bedoeling, namelijk de mogelijkheid om voor sommige vermelde uitgavenposten géén middelen aan te wijzen⁽²⁶⁵⁾. Een aanvankelijke verwijzing naar het Rekenhof werd geschrapt, maar tijdens de plenaire bespreking zou Renkin benadrukken dat deze onder dezelfde controle als alle andere koloniale uitgaven zouden vallen⁽²⁶⁶⁾. Zo slaagde hij er met glans in een meerderheid van de Kamer voor het regeringsamendement te laten stemmen⁽²⁶⁷⁾. Dankzij dit subtiel woordenspel kreeg Leopold II dus toch de vrije hand en kon hij het grootste deel van het fonds aanwenden voor zijn Wereldschool in Tervuren⁽²⁶⁸⁾.

Zijn dood betekende echter het einde van dit bijzonder ambitieuze project⁽²⁶⁹⁾: Albert I schroefde al in maart 1910 het eerdere subsidiebesluit van Leopold II terug en pompte het geld in de uitkering van ambtenarenpensioenen, de organisatie van wetenschappelijke expedities en de verbetering van

(260) Processen-verbaal van de commissie van 12 en 13 maart 1908. BE-AKP, Overzeese expansie, I001, inv. nr. 222/3.

(261) *Parl. Hand.* Kamer, 1907-1908, 22, 23, 25, 28 en 29 april 1908 en BZ 1908, 15 juli 1908.

(262) *Parl. Hand.*, BZ 1908, 3 juli 1908.

(263) *Parl. St.* Kamer, BZ 1908, 10.

(264) *Parl. St.* Kamer, BZ 1908, 34.

(265) "... il doit résulter de cet amendement que le Roi a le droit de ne rien affecter à certains destinations ... À cette condition, j'accepte votre formule". Brief van Leopold II aan Kamervoorzitter Franz Schollaert van 4 augustus 1908. BE-AKP, Overzeese expansie, I001, inv. nr. 99/24. Secretaris-Generaal de Cuvelier had voordien al geadviseerd dat "... il doit être entendu que l'intervention du ministre responsable et de la Cour des Comptes ne porte aucune atteinte à la liberté de décision ...". Nota van Adolphe de Cuvelier voor Leopold II van 29 juli 1908, met bijlagen. BE-BUZA AA, IRCB, A7, inv. nr. 722/69.

(266) *Parl. Hand.* Kamer, BZ 1908, 6 augustus 1908.

(267) De koning feliciteerde Renkin met "... la netteté avec laquelle vous avez exposé hier et défendu l'amendement du Gouvernement relatif au contre seing". Brief van Leopold II aan Minister van Justitie Renkin van 7 augustus 1908. BE-AKP, Overzeese expansie, I001, inv. nr. 99/27.

(268) De stelling van Charles Liebrechts dat "... le roi Léopold ... [n'a] jamais songé un instant à dénaturer le sens, et que les sommes annuelles ont réellement reçu des destinations qui répondent aux intentions stipulées par les hautes parties contractantes" grenst dus aan het leugenachtige. Ch. LIEBRECHTS, *Congo, op. cit.*, p. 286-287.

(269) Maurice WYNANTS, *Van Hertogen en Kongolezen. Tervuren en de Koloniale Tentoonstelling 1897*, Tervuren, KMMA, 1997, p. 157-161; L. RANIERI, *Leopold II urbaniste, op. cit.*, p. 143-144 en 150-151.

gezondheids-, onderwijs- en transportvoorzieningen in de kolonie⁽²⁷⁰⁾. Het college plaatste in ieder geval geen vraagtekens toen het in 1923 de besteding van de eerste annuïteiten in het Boek van Opmerkingen oplistte⁽²⁷¹⁾.

Hoezeer Leopold II lak had aan juridische hinderpalen werd overigens pas écht duidelijk na zijn dood, toen aan het licht kwam dat hij zonder medeweten van de regering een belangrijk deel van zijn fortuin – 45 miljoen Belgische frank – had weggesluisd naar de Duitse Stichting van Niederfüllbach om alsnog een aantal belangrijke bouwprojecten te kunnen realiseren⁽²⁷²⁾. De Belgische politiek steigerde bij de idee dat de koning na zijn dood via deze constructie toch een deel van het Congolese fortuin aan België zou onttrekken en verkreeg dat de stichting haar hele portefeuille aan de Belgische staat overmaakte. Het kwam echter tot een spittante rechtszaak met twee van zijn dochters, die het geld opeisten. De Belgische staat won het pleit maar stond bij wijze van toegift een aandelenpakket voor een totaalbedrag van 5,7 miljoen aan de dochters af. Ironisch genoeg belandden op die manier alle Congolese opbrengsten in handen van België en een verhoudingsgewijs schamel restant in handen van zijn dochters, net het resultaat dat de koning altijd beoogd had⁽²⁷³⁾.

Conclusie

Het onderzoek naar de controle van de Congolese financiën door het Rekenhof in de periode 1885-1914 levert vanuit diverse oogpunten interessante conclusies op.

Eerst en vooral week de na 1908 ingevoerde controle op de Congolese financiën op verschillende punten fundamenteel af van de Belgische. Deels is dit het gevolg van de Leopoldiaanse erfenis, met interne controle instanties en -procedures die erop gericht waren alle informatie te centraliseren en af te schermen. Vóór 1895 zou informatie over de catastrofale financiële toestand de doodsteek gevormd hebben voor de kredietwaardigheid en de geloofwaardigheid van Leopolds hyperambitieuze Congo-project. Bij de mislukte overnamepoging van 1895 maakte hij gebruik van de “affaire de Browne de Tiège” om zowel het tekort aan het licht te brengen en zo bijkomende Belgische steun te verwerven als zijn persoonlijke financiële bijdrage te verbergen. Na 1895 sluisde de koning via allerhande constructies grote sommen weg om zijn ambitieuze bouwprojecten te kunnen realiseren.

Het Koloniaal Charter vertrouwde in 1908 in reactie op Leopold II's koloniale exploten de democratische controle dan wel toe aan parlement en Rekenhof, maar behield het bestaande comptabiliteits- en interne controle-

(270) BE-BUZA AA, Derde Directie Financiën, A19, inv. nr. 2024.

(271) Boek van Opmerkingen, nr. 84, p. 88, p. 120-121 en p. 154-155. BE-ARA, Rekenhof, inventaris (in druk), inv. nr. 10660. Het dossier (BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 8747) waarnaar in de PV AV 9 november 1931 (BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 194) wordt verwezen, bevat geen stukken over dit fonds.

(272) L. RANIERI, *Léopold II urbaniste*, op. cit., p. 26 en 377.

(273) J. STENGERS, “Notice sur l’histoire des finances congolaises”, op. cit., p. 183-191.

systeem en vulde de controletaak van het Rekenhof bijzonder vaag en gebrekkig in. De controle was beperkt tot een *a posteriori* onderzoek van de algemene rekening van de kolonie met het oog op de bespreking en goedkeuring door het parlement. Geen wonder dat Rekenhof-medewerker Oscar Plisnier in 1913 in een kritische bijdrage over de financiële controle van Belgisch Congo wees op "... les faiblesses, les imprécisions, les incohérences, les erreurs, les réels dangers"⁽²⁷⁴⁾. Het parlement lag bovendien in de praktijk nauwelijks wakker van Congo, waardoor het zwaartepunt van het koloniale beleid overduidelijk bij het Ministerie van Koloniën lag⁽²⁷⁵⁾. Het Rekenhof kon in die context weinig weerwerk bieden en moest een langdurige slijtageslag voeren om zijn taak – al was het maar voor de vorm – uit te oefenen. Sommige aspecten bleven bovendien aan zijn greep ontsnappen, zoals de controle van de wettigheid van sommige uitgaven.

Een deel van het probleem lag echter bij het Rekenhof zelf, dat bij de start van de 20ste eeuw overbelast, detaillistisch, formalistisch, gepolitiseerd en beïnvloedbaar was. Dat tijdens de Congo-debatten zowel door parlement, regering als administratie meermaals geringschattend en kritisch verwezen werd naar het Belgische comptabiliteitssysteem en naar het Rekenhof, is een veeg teken. Dit werd dus aangegrepen om een ander, maar niet zozeer beter en efficiënter controlesysteem in te voeren. Hoewel vrij snel discussies opklaarden over de koloniale organisatie⁽²⁷⁶⁾, zou de rol van het Rekenhof in de koloniale context ten gronde niet meer veranderen⁽²⁷⁷⁾.

SAMENVATTING

Geert LELOUP, "*Fait accompli*", *de controversiële controle van de Congolese financiën (1885-1914)*

De geschiedenis van de Congolese financiën vóór 1914 wordt gedomineerd door een gebrek aan een efficiënte democratische controle. Leopold II had als vorst van "zijn" Congo niet alleen volledig de vrije hand, maar slaagde er bovendien in om zowel zijn verliezen als winsten te maskeren voor de Belgische instanties die grote sommen in zijn project pompten. Maar ook na de overname van Congo door België in 1908 bleef het controlesysteem heel wat fundamentele lacunes vertonen. Hoewel het Koloniaal Charter het Rekenhof in Brussel opdroeg om voortaan namens het Belgische parlement de koloniale financiën te controleren, waren de bevoegdheden

(274) O. PLISNIER, "Le contrôle", *op. cit.*, p. 41.

(275) G. VANTHEMSCHE, *Congo. De impact van de kolonie op België, op. cit.*, p. 60-61.

(276) Oscar PLISNIER, *La décentralisation de l'Administration financière du Congo belge*, Brussel, Weissenbruch, 1913, p. 41-51; O. PLISNIER, "Le contrôle", *op. cit.*, p. 41-128; Herbert SPEYER, *Y-a-t-il lieu de reviser la loi coloniale du 18 octobre 1908? Extrait du Bulletin de la Société belge d'Études coloniales, n° 1, janvier 1912*, Brussel, Misch en Thron, 1912, p. 48-49; Paul COPPENS, *Projet de revision de la charte coloniale*, Brussel, Éditions techniques et scientifiques, 1953, 62 p.

(277) Zie bijvoorbeeld de opmerkingen met betrekking tot de gebrekkige controle van de uitgaven in Afrika in: Boek van Opmerkingen, nr. 97, p. 131-132. BE-ARA, Rekenhof, 1572, inv. nr. 10662.

sterk ingeperkt en stootte het college in praktijk op heel wat praktische hinderpalen, op verdragingsmanoeuvres vanwege de koloniale administratie en op grote druk om twijfelachtige transacties niet te bekritisieren. Het college zelf was bovendien gepolitiseerd en beïnvloedbaar. Het meest markante voorbeeld zijn de fondsen die Leopold II na de Belgische overname van Congo ter compensatie toegewezen kreeg om zijn ambitieuze infrastructuurwerken te voltooien. Het gevolg was dat de controle amper een verschil maakte en dat – mee als gevolg van de Eerste Wereldoorlog – de Congolese rekeningen pas decennia later zonder commentaar door het parlement gesluisd werden.

Onafhankelijke Congostaat – Belgisch Congo – Congolese financiën – Rekenhof

RÉSUMÉ

Geert LELOUP, “*Fait accompli*”, le contrôle controversé des finances congolaises (1885-1914)

L'histoire des finances congolaises d'avant 1914 est caractérisée par un manque de contrôle démocratique efficace. Léopold II avait comme roi de «son» Congo non seulement la main complètement libre, mais il a réussi également à masquer les pertes et les gains aux yeux des autorités belges, qui avaient investi des sommes importantes dans son projet. Mais même après la reprise du Congo par la Belgique en 1908, le système de contrôle continuait à montrer des lacunes fondamentales. Bien que la Charte coloniale eût chargé la Cour des Comptes à Bruxelles de vérifier les finances coloniales au nom du Parlement belge, ses pouvoirs étaient en réalité fort restreints et le collège se heurtait à de nombreux obstacles pratiques et des manœuvres dilatoires de l'administration coloniale. Il se trouvait sous une forte pression pour ne pas critiquer des transactions discutables. De surcroît, le collège lui-même était politisé et influençable. L'exemple le plus frappant concerne les fonds de compensation qui étaient accordés à Léopold II après la reprise du Congo par la Belgique pour lui permettre de finaliser ses ambitieux travaux d'infrastructure. Le contrôle n'a guère fait de différence et – notamment en raison de la Première Guerre mondiale – le Parlement a approuvé seulement des décennies après et sans commentaires les comptes congolais.

État Indépendant du Congo – Congo belge – finances congolaises – Cour des Comptes

SUMMARY

Geert LELOUP, “*Fait accompli*”. *The Controversial Control of Congolese Finances (1885-1914)*

The history of the Congolese finances before 1914 is dominated by a lack of effective democratic control. Leopold II as king of “his” Congo, not only had a completely free hand but he also succeeded in masking both its losses and gains from the Belgian authorities that invested large sums in his project. But even after the annexation of Congo by Belgium in 1908, the audit system continued to show many fundamental shortcomings. Although the Court of Audit in Brussels was mandated by virtue of the Colonial Charter to monitor the colonial finances on behalf of the Belgian Parliament, its powers were severely curtailed and in practice the Court faced many practical

obstacles, delaying tactics of the colonial administration and great pressure not to criticize questionable transactions. The counselors were politicized and influenced as well. The most striking example are the funds that were granted to Leopold II after the Belgian annexation of Congo to complete his ambitious infrastructure projects. The result was that controls barely made a difference and that – partly because of the First World War – the Congolese accounts were voted by parliament only decades later, without further comment.

Congo Free State – Belgian Congo – Congolese finances – Court of Audit